

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 29, İstanbul 2022, 258-280

TÜRK EDEBİYATINDA HABNAME TÜRÜ ESERLER VE MAANZADE MAHMUD NEDİM'İN İSKENDER-İ KEBİR'E DAİR HÂB-NÂME'Sİ

İsmail Avcı

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
(ismailavci@balikesir.edu.tr), ORCID: 0000-0002-9282-1468/ Assoc. Dr., Balıkesir University, Faculty of Arts
and Sciences, Department of Turkish Language and Literature

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 29.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 13.10.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Avcı, İsmail (2022), "Türk Edebiyatında Habname Türü Eserler Ve Maanzade Mahmud Nedim'in İskender-i Kebir'e Dair Hâb-Nâme'si", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 29, 258-280.

Avcı, İsmail (2022), "Type of Literary Works Called Book of Dreams in Turkish Literature and Hâb-nâme by Maanzade Mahmud Nedim on Alexander the Great", Journal of Ottoman Literature Studies, 29, 258-280.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Türk Edebiyatında Habname Türü Eserler ve Maanzade Mahmud Nedim'in İskender-i Kebir'e Dair Hâb-nâme'si

Özet

Habname, habiye, vakiname gibi adlarla anılan eserler görülen ya da görüldüğü söylenen rüyaları hikâye eden ve belli bir amaca yönelik olarak yazılan metinlerdir. Türk edebiyatında Ömer Fu'adî, Alaşehirli Veysî, Haşmet ve Pertev Paşa'nın bu konuda verdikleri eserlere 19. asırda yeni bir habname daha eklenmiştir. Yeni tespit edilen eser Maanzade Mahmud Nedim'e aittir. Müellifin Makedonyalılara hediye olarak takdim ettiği *Hâb-nâme* 1333 (1914-15) yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Müellif ilk bölümde rüyasını anlatmış, eseri nasıl ve ne zaman yazdığı hakkında bilgi vermiştir. İkinci bölümde ise İskender-i Kebir'in Arapça nutkunun Türkçesi vardır. Mahmud Nedim'in rüyası kişiler, mekân, zaman ve konu itibarıyla oldukça ilginç bir metindir. Zira Makedonyalı bir hükümdar, Arapların meşhur panayır yeri Ukaz'da, Arapların en tanınmış ediplerine ve Arap halkına Arapça olarak hitap etmiş ve Avrupalılardan şikâyetle bulunmuştur. Şikâyet konusu ise Avrupalıların İskender'in mirasına sahip çıkmamasıdır. Makalede söz konusu bu rüya metni ve İskender'in hitabesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Habname, rüya, İskender-i Kebir, Maanzade Mahmud Nedim.

Type of Literary Works Called Book of Dreams in Turkish Literature and Hâb-nâme by Maanzade Mahmud Nedim on Alexander the Great

Abstract

Literary works called by various terms such as 'habname' (i.e., book of dreams), 'habiye', 'vakiname', etc. consist of texts narrating dreams that are either personally had or alleged to be had by others and such texts are created for a particular purpose in mind. In Turkish literature, a new habname was added in the 19th century to the literary works of this type as created by such authors as Ömer Fu'adî, Alaşehirli Veysî, Haşmet, and Pertev Paşa. This recently identified work belongs to Maanzade Mahmud Nedim. Titled *Hâb-nâme*, which the author presented as a gift to the Macedonians, was published in 1333 AH (1914-15 AD) in Istanbul. The work consists of two chapters. In the first chapter, the author provides a narrative of his dream and information on how and when he wrote his work. The second chapter consists of Turkish version of an Arabic narrative by Alexander the Great. The dream of Mahmud Nedim consists of a peculiar text in terms of characters, setting, time, and subject matter. This is due to the fact that a Macedonian king addresses the most famous Arabic scholars and general public in Arabic language in Souk Okaz, the famous seasonal marketplace of Arabs, and complains about Europeans. What he complained about was the fact that Europeans did not protect the legacy of Alexander the Great. In this article, the text of the aforementioned dream narrative as well as a narrative in the form of a public speech by Alexander the Great were discussed.

Key Words: Book of Dreams, Dream, Alexander the Great, Maanzade Mahmud Nedim.

Giriş: Habname Türü Eserlere Dair

Farsça “hâb” (uyku) ve “nâme” (kitap) kelimelerinin birleşiminden oluşan “hâb-nâme”, “uyku veya rüya kitabı” manasına gelmektedir. Kişilerin rüyalarında gördükleri olayların yazıya dökülmüş hâli denebilecek bu tür eserler zaman zaman “hâbiyye” adıyla da anılmaktadır. Habnameye benzer bir başka isimlendirme de “vâkı‘a-nâme”dir. Arapça olan “vâkı‘a” kelimesi “hadise, başa gelen olay” anlamları yanında “rüya” manasına da gelmektedir. Kelime ikinci anlamıyla “nâme” kelimesiyle birlikte yine “görülen rüyayı anlatan eser” manasını karşılamaktadır (Zavotçu 2007: 3-4).

Türk edebiyatında şimdiye kadar habname, habiyye veya vakıaname adlarıyla tespit edilebilen eserlerin bazı ortak özellikleri bu metinlerin ayrı bir grup olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu özelliklerden ilki eserlerin tek bir rüyadan oluşmalarıdır. Rüyalar bu eserlerde bir hikâye formunda bütünlüklü olarak anlatılmışlardır. Buna bağlı bir başka özellik ise rüya metinlerinin çok hacimli olmayışlarıdır. Bir diğer husus da rüyaların belli bir amaca hizmet etmesidir. Bu yönüyle “görülen” ya da “görüldüğü söylenen” rüyaların anlatımı olarak karşımıza çıkan bu metinler, doğrudan ya da dolaylı olarak bireysel bir talebin karşılanması veya toplumsal bir sorunun halli için bir araç olmak gibi bir vafsa sahiptir.

Habname adını taşımasına rağmen muhteva itibarıyla farklı olan bazı eserler de vardır ki bunları ayrı değerlendirmek gerekir. Mesela seher vaktinin fazileti, uyku çeşitleri, yatarken okunacak dualar, günde kaç saat uyumak gerektiği gibi konulardan bahseden Enderunlu Hafız Abdüllatif Efendi’nin 1295 (1878) yılında basılan *Hâb-nâme-i Latîf* adlı eseriyle (Yıldırım 2016) Münif Paşa’nın (1828-1910) uykuyu övdüğü ve türlü güzelliklerinden söz ettiği manzum *Hâb-nâme*’si böyledir (Akbaş 2012: 306-8).

Diğer taraftan “ta’bir-nâme”, “rü’yâ-nâme” gibi adlar verilen ve sadece rüya yorumlarını muhtevi eserler de vardır. Bunlar ayrı bir grubu oluşturur ve bu yazıda sözü edilen türden eserlerden farklıdır.

Ancak literatürde hem ilk gruptaki eserlere benzeyen hem de içerisinde rüya yorumları olan bazı metinlere de tesadüf edilir. Örneğin Sultan III. Murat’ın (sal. 982-1003 / 1574-1595), şeyhi Şüca Dede’ye yazdığı rüya mektuplarını içeren *Kitâbü’l-menâmât* (Rüyalar Kitabı) böyle bir eserdir. *Kitâbü’l-menâmât*, bir Şabaniye müntesibi olan padişah III. Murat’ın manevi dünyasını yansıtan, seyr ü süluk sürecini anlatan rüyalarından oluşur. Tasavvuf literatüründe mektubat, varidat, vakıat türünde önemli bir eserdir. Eserde biri Şeyh Şüca’ya ait olmak üzere 1858 mektup vardır (Felek 2014: 15-9, 38-9; Avlan 2014: 28-38). Bu türden bir diğer eser Halvetî tarikatına mensup Üsküplü Asiye Hatun’un 1052 / 1643 yılında vefat eden şeyhi Uziçeli Şeyh Muslihiddin Efendi’ye 1641-1643 yılları arasında gönderdiği rüyaları muhtevi *Rüya Mektupları*’dır. Eserde Asiye Hatun’un yorumlatmak üzere Bosna’nın Uziçe kasabasında yaşayan ve hiç görmediği şeyhi Muslihiddin Efendi’ye gönderdiği 46 rüya vardır (Kafadar 1994: 14-20; Özalp 2018: 8-11; Yılmaz 2019: 284-8). Her iki eserde de rüyaların bir şeyhe mektup yoluyla iletilip yorumlatılması söz konusudur. Bu bakımdan *Kitâbü’l-menâmât* ve *Rüya Mektupları*, her ne kadar bazı benzerlikler olsa da tasavvufi rüya tabirini öne çıkaran yanlarıyla ayrı olarak değerlendirilebilecek eserlerdir.

Şu hâlde habname, habiyye veya vakıaname adlarıyla tespit edilebilen ve görülen ya da görüldüğü söylenen rüyayı belli bir amaca matuf olarak ortaya koyan eserlerin sayısı bu çalışmada tanıtılacak olanla birlikte beşe çıkmaktadır. Söz konusu eserler şunlardır:

1. *Risâle-i Hâbiyye* (16. asır): Eser Ömer Fu’adî’ye (966-1046/1559-1636) aittir. Aruzun mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmış 678 beyitlik bir mesnevidir. Mesnevide başka şairlerden aktarılan kısımlarda ve şairin söylediği farklı nazım şekillerindeki şiirlerde vezin değişmektedir. Ömer Fu’adî’nin diğer eserleri gibi tasavvufi bir eser olan *Risâle-i Hâbiyye*, III. Murad (sal. 1574-1595) zamanında 989 (1581-82) yılında yazılmıştır. Eser iki bölüm olarak

kurgulanmıştır. İlk bölümde besmele, naat, dört halifeye övgü ve münacat ile Ömer Fu'adî'nin yaşadığı döneme kadar bilinen bazı şairlerin bir veya birkaç beyitle övgüsü vardır. Asıl hikâyenin anlatıldığı eserin ikinci bölümünde Fu'adî'nin ilham kaynağı Hamdullah Hamdî'nin (853-909 / 1450-1503) *Yusuf u Züleyha* adlı eseridir. Hikâye özetle şöyledir: Şair karanlık gecede tek başınayken elindeki Yusuf u Züleyha mesnevisini aralar ve Züleyha'nın rüyasını anlatan bölüm denk gelir. Buna göre Züleyha rüyasında Yusuf'u görür, gördüğü yüz güzelliği karşısında âdeta büyülenir ve ona âşık olur. Fu'adî bu rüyadan çok etkilenir ve böyle bir aşkı nasip etmesi için Allah'a yakarır. Gaipten duyduğu bir ses ona bu yakarışının devamlı olmasını öğütler, manevi bilgi ile donanmasını tavsiye eder. Bu sırada Fu'adî uykuya yenik düşer ve rüyasında yüce bir kapı açılır. Gaipten gelen ses bu kapının mutluluk kapısı olduğunu, buradan girenin isteğine ve yüce makama ulaşacağını söyler. Şair kapıdan içeri girer. Tuba misali meyve ağaçları, güzel gülleri ve dallarında öten bülbülleriyle emsalsiz bir bağ ile yüceliği ve vahşi hayvanlarıyla Kâf'ı andıran bir dağ görür. Şairin gönlü bazen bağda bazen dağda dolaşır, sonra ovaya iner. Ovada bir yol görür, orada yürümeye başlar ve yürürken bir güzelle karşılaşır. Güzelin gönül açıcı yüzünü görünce gözü aydınlanır ve uykudan uyanır. Şairin sonraki günleri rüyasında gördüğü sevgilinin hayaliyle geçer, nereye baksa onu görür, hasretiyle ağlayıp inler. Bu aşkı gönlünde gizler ve sevgiliyi bulmak için her yeri arar. Rûm Ülkesi'nde padişahlık sancağı sahibi, kadı, gazi, velî, müfessir, âlim ve kâmilleriyle ünlü Kastamonu adlı bir şehir vardır. Şairin yolu bu şehre uğrar ve sevgilisini orada bulacaktır. Zira onu sevgiliye ulaştıracak mürşit Kastamonu'da yaşamaktadır. Şeyh Şaban-ı Velî'nin halifesi Şeyh Abdülbaki Efendi'nin ününü duyup ona intisap eder. Abdülbaki Efendi şairi irşat eder, doğru yolu gösterir. Şairin aşkı tazelenir ve kendisine gayb-ı Hak'dan aşk-ı safi sunulur. Sadakitle, can u gönülden hakiki sevgiliyi seyredince gözüne "nurani" ve "ruhani" olmak üzere iki hâlet görünür. Ruhani sureti görünce aşkı yücelir ve gönlü sevgilinin sarayı olur, gönlünü mâsivadan arındırır, hakiki aşka ulaşır, kesretten kurtulup vahdete erişir.

Eserin bilinen tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi 1229 numarada "Risâle-i Bülbüliyye ve Risâle-i Sünbüliyye" adıyla kayıtlı yazmanın sonunda yer almaktadır. Söz konusu metin Gencay Zavotçu tarafından hazırlanıp bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (Zavotçu 2007: 102-11; 2022: 1).

2. *Hâb-nâme-i Veysî* (17. asır): Alaşehirli Veysî'nin (969-1037 / 1561-1628) *Rüyâ-nâme* ve *Vâkı'a-nâme* adlarıyla da tanınan rüya formunda mensur olarak kaleme aldığı siyasetname türü eseridir. Devrin sadrazamı Nasuh Paşa'ya (öl. 1023 / 1614) "Hikâyenin en güzeli, en yalan olanıdır." latifesiyle sunulan eser besmele, hamdele ve salveyle başlar, ardından asıl konuya geçilir. Temel itibarıyla İskender-i Zülkarneyn ile padişah I. Ahmed'in bir meclisteki konuşmalarından oluşan hikâye şöyledir: Veysî uykuyla uyanıklık arasında düşünceli bir hâldeyken padişah I. Ahmed'le karşılaşır ona ülkedeki sorunlardan bahsetmeyi ve bu sorunların çözümü için önerilerde bulunmayı düşünmektedir. Bu sırada uykuya dalıp rüya görmeye başlar. Rüyasında eski Osmanlı padişahları, İskender-i Zülkarneyn ve I. Ahmed maiyetindekilerle birlikte bir mecliste toplanmışlardır. İskender sohbet sırasında toplumun huzurlu olabilmesi için padişahların adaletli ve merhametli olmaları gerektiğini söyler. I. Ahmed bunu tasdik eder, lakin toplumun ve idarecilerin bozulduğunu, kötü bir zamanda padişahlık yaptığını, ataları daha huzurlu bir ortam bıraksalardı saltanat sürmenin daha kolay olacağını ifade ederek sitemkâr bir üslupla konuşur. İskender buna mukabil "Zamânımızda harâb dediğimiz dünyâ ne vakitte ma'mûr u âbâdân idi" diyerek Hz. Âdem'de o zamana kadar dünyada vuku bulan kötü hadiseleri bir bir anlatır, örnekler verir, dünyanın eskiden beri böyle olduğunu söyler. I. Ahmed bu olayların niçin vuku bulduğunu, onlardan nasıl korunmak gerektiğini sorunca İskender, "Kulunuz Veysî bunları yazabilecek bilgi ve birikime sahiptir, isterseniz sizin için yazsın." der. Bu sırada Veysî bir horozun ötüşüyle uykusundan uyanır ve eseri yazmaya başlar.

Hâb-nâme edebî bakımdan olduğu kadar tarih, siyaset bilimi ve felsefe bakımlarından da kıymetlidir. Özgün bir yapıya sahip olan eser müellifin diğer eserlerine göre daha sade bir Türkçeyle kaleme alınmıştır. Eserin yurt içi ve yurt dışında çokça nüshasının bulunması çok okunduğuna ve tanındığına işaret eder. *Hâb-nâme* üzerinde bir lisans (Deryan 1961), bir yüksek lisans tezi (Şen 2008) hazırlanmıştır. Rusya’da F. A. Salimzyanova tarafından Rusça çevirisiyle birlikte neşredilmiş (Salimzyanova 1976), Türkiye’de Mustafa Altun (Altun 2011) tarafından bir incelemeyle birlikte tenkitli metin olarak yayımlanmıştır (Günay 2010: 310-2; Altun 2011: 14-5; Çaldak 2022: 1).

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*’nde Recâî Mehmed Şâkir Efendi’nin (öl. 1291 / 1874-75) Veysi’nin eserine bir nazire yazdığı bilgisini vermektedir: “Münşî-i meşhûr Veysi’nin *Hâbnâme*’sine de naziresi vardır.” (Bursalı Mehmed Tahir 2016: 629-30). Ancak *Son Asır Türk Şairleri*’nde “Bu Veysi’ninki gibi tarihî bir eser değildir. Bir tiryakinin hâlini musavvir, mizah vadisinde yazılmış bir makaledir.” denilerek nazire eserle ilgili bu bilgi tavzih edilmiştir (İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal 1999: 1836).

3. *İntisâbü’l-mülûk* (18. asır): *Vâkı’a-nâme* ve *Hâb-nâme* adlarıyla da bilinen eser 18. asır müelliflerinden Haşmet mahlaslı Mehmed Abbas Efendizade (ö. 1181-82 / 1768) tarafından kaleme alınmıştır. Eser aslen mensurdur ancak içerisinde manzum parçalar da vardır.

Mübârek ola taht-ı saltanat şevketlü hünkârım
Zamân-ı devletiñde eylemez âh u figân kimse
Cihân hâb-ı safâda zevk-yâb-ı ‘âlem-i rü’yâ
Seniñ devriñde kem düş görmez ey şâh-ı cihân kimse

beyitleriyle başlayan eserin konusu Sultan III. Mustafa’nın 1170 / 1757 yılında tahta çıktığı günün gecesi Haşmet’in gördüğü ya da görmüş gibi hayal ettiği bir rüyadır. Eser özetle şöyledir: Haşmet, III. Mustafa’nın cülus günü rüyasında büyük bir ovada olduğunu görür. Başka ülkelerin padişahları, Osmanlı padişahına biat edip onun emrine girmek için gelmektedirler. Hindistan, Yemen, Çin, Moskof, Nemçe, Venedik, İngiliz, Flenk ve Frenk kral ve hükümdarları sarayda bezirgânbaşılık, kahvecibaşılık, çinicibaşılık, kürkçübaşılık, barutçubaşılık, bahçıvanlık gibi çeşitli görevler almak istemektedir. Bunun için Haşmet’ten kendilerini padişahla görüştürmesi için aracılık etmesini isterler. Haşmet de III. Mustafa’ya tahta çıkması vesilesiyle yazdığı kasideyi sunar ve hükümdarların isteklerini iletir. III. Mustafa padişahları huzuruna kabul eder. Haşmet onların arkasında durmaktadır, padişah bunun sebebinin sorar, Haşmet de “Onlar padişah, ben kulum, aralarında durmam doğru olmaz.” diye cevap verir. Bunun üzerine padişah “Seni sultanü’ş-suarâ ilan ettim, onlarla seviyen aynıdır.” der. Haşmet de padişahın ömrünün uzunluğu, saltanatının devamlılığı için dua ettiği tahmisini III. Mustafa’ya sunar. Şiirleri beğenen padişah da Haşmet’in babası Abbas Efendi’yi Haremeynü’ş-Şerifeyn kadısı, kendisini de Müfettişü’l-Harameyn olarak tayin ettiğini söyler. Haşmet bu görevden şeref duyduğunu ifade ettikten sonra bütün bu olayların bir rüyadan ibaret olmasından korktuğunu söyleyince III. Mustafa “Rüya ise de inşallah aynı şekilde çıkar.” der ve onu teselli eder. Haşmet bu hâldeyken uyanır ve rüyasında gördüklerini yazıp padişaha tahta çıkış tebriği olarak sunar.

Eserin altı nüshası tespit edilmiştir. Söz konusu bu nüshalar üzerinden eser Mehmet Arslan ve İsmail Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanmış ve *Haşmet Külliyyatı* adlı çalışma içinde yayımlanmıştır (Arslan ve Aksoyak 1994: 50-1, 456-70; Aksoyak 2022: 1).

4. *Hâb-nâme* ve *Lâhikası* (19. asır): Eser Erzurumlu İbrahim Edhem Pertev Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Üzerinde baskı yılı ve yeri olmamakla birlikte müellifin bir mektubundan hareketle 1872 yılında neşredildiği anlaşılmaktadır. Ayrı ayrı basılan bu iki eserden *Hâb-nâme* 24, buna ek olarak yazılan *Lâhika* ise 19 sayfadan oluşmaktadır. *Hâb-nâme* masonluğa reddiye olarak yazılmış, basıldığı dönemde oldukça ilgi görmüş bir eserdir. Zira 19. asırda İstanbul’da pek çok mason locası kurulmuş ve birçok devlet adamı gibi bu durum Pertev Paşa’yı da

endişelendirmiştir (Özgül 1989: 31). Ancak eser farklı yorumlara da sebep olmuştur. Bazı çevreler eserin masonik propaganda yaptığı iddiasında bulunmuşlar ve yazılarında *Hâb-nâme*'nin adını bile anmaktan imtina etmişlerdir.

Hâb-nâme özetle şöyledir: Pertev Paşa bir gece düşte kendisini mana âleminde görür. Karanlık bir odanın ortasında bir masa, masanın üstünde de bir kafatası vardır. Siyah duvarlarda kafatasının ait olduğu bedenin beyaz boyayla resmi vardır. Pertev Paşa bunları seyrederken odanın bir köşesinden kapı açılır ve iki kişi gelir. Bunlardan cellada benzeyen, müellifi işaret ederken diğeri de yabancı dilde bir şeyler söyler, söyledikleri anlaşılmayınca Türkçe konuşur. İnsanın sonunun da kafatası gibi olacağını belirtir. Üçgen şeklinde kesilmiş bir kâğıdı masaya koyar ve cellat bir kişilikte olmak ister misin, kendi vatandaşlarına nasıl davranmak istersin, insan için büyüklük ve övünme sermayesi nedir şeklinde üç soru sorar. Pertev Paşa bu sorulara makul cevaplar verir. Bu iki kişi paşanın gözlerini bağlayıp başka bir yere götürürler, bir sandalyeye bağlayıp ekşi şerbet içirirler, korkutacak şekilde gürültü yaparlar, yüzüne ateş tutarlar, psikolojik baskı yaparlar, kişiliğini öğrenmeye çalışırlar. Bir süre sonra gözlerini açarlar, bulunduğu yerde hepsi alafranga giyimli otuz kadar kişi vardır. Sol tarafta bir papaz vardır. Paşaya beyaz bir boyunbağı, eldiven, önüne bağlaması için bir meşin ve risaleler verir. Aralarında para toplarlar, bunu yardım sandığına kaydederler. Papaz Fransızca vaaz vermeye başlar, bunu yedi ayda bir tekrar ederler. Paşa bu toplantılardan Müslümanlar için iyi bir şey çıkıp çıkmayacağını sorunca, onlar bunun dünyadaki bozgunculuğun ortadan kaldırılması için yapıldığını söylerler. Paşa onların gerçek niyetlerini anlar, barış yalanı üzerinden aslında İslama zarar vermeye çalıştıklarını oradakilere açıkça ifade eder, itirazlarını ise inandırıcı bulmaz. Onların Haçlı Orduları gibi olduklarını, ne yazık ki onlara inanan Müslümanların da bulunduğunu dile getirir. Pertev Paşa, *Hâb-nâme*'ye ek olarak yazdığı *Lâhika*'da masonluğun tarihi seyri hakkında bilgi vermiş, ardından bu cemiyetin devlete ve millete faydası olmadığı gibi kendi üyelerine de yararının dokunmadığını anlatmıştır (Gürel 2004: 111-6; Ayan 2005: 47-53; Zavotçu 2007: 60-3; Büyükkada 2022: 1).

Habname türü eserlerin tespit edilebilen son örneği Maanzade Mahmud Nedim'e aittir. Aşağıda önce müellifle ilgili bilgi verilmiş, ardından da eser üzerinde durulmuştur.

1. Sohumlu Maanzade Mahmud Nedim'in Hayatı ve Eserleri

Bugün Gürcistan sınırları içinde bulunan Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin Karadeniz kıyısındaki bir rayonu (ilçesi) durumundaki Sohum'dan olan Maanzade Mahmud Nedim'e dair bilgiler çoğunlukla kendi kitaplarından çıkarılabilenlerle sınırlıdır. Sohum şehrinde dünyaya gelen müellifin buradaki adı Habkuk'tur. 1292 (1875-76) yılında İstanbul'a gelmiş ve Mahmud Nedim adını almıştır. Kitaplarında nisbesi "İbn Maan", "Maanzade", "Maanoğullarından" şeklinde geçmektedir. *Samsun Hatıraları* adlı eserinde mukaddimenin sonunda "el-Hac" ibaresi vardır. Mahmud Nedim tahsiline Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesinde başlamış ve Kuleli Askerî İdadisinde devam etmiştir. Hortum Muharasası başladığında 12 yaşındadır ve Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi son sınıf talebesidir. Dayısı Mısır muhafız muavini Süleyman Bey'dir. Asker olması hasebiyle Mahmud Nedim'in hayatı Osmanlı'nın geniş coğrafyasında çeşitli yerlerde geçmiştir. Müellif Arap Yarımadası'nda 1326 (1908-09) yılı kışında Taif'te (kumandan olarak), 1912-13 yıllarında ise Asir'de vazifelidir. 1331 (1913) yılında Taif'te tabur kumandanı iken hac döneminde taburuyla Mekke'de bulunmuş, 1915'te Kutü'l-Amare kuşatmasında 35. Fırka'nın kumandanı olarak görev yapmıştır. Irak Cephesi'nde Süleyman Paşa Muharebe'sinde yararlanınca Bağdat Hastanesinde tedavi edilmiştir. *İskender Hükümet-i Cumhuriyesi* adlı eserinden anlaşıldığına göre 1 Mayıs 1333 (1 Mayıs 1917) tarihinde görev yeri Halep'tir. Mahmud Nedim bu eserini 10 Cemaziyelevvel 1336 (21 Şubat 1918) tarihinde Seddü'l-Bahr'de (Çanakkale) tamamladığına göre I. Dünya Savaşı'nın henüz sona ermediği tarihlerde Çanakkale'de bulunmaktadır. Yine bu eserinden onun iki defa kısa süreliğine de olsa Selânik'te bulunduğu

anlaşılmaktadır. Müellif, *Rus Çarlığı'nın Enkazı Üzerinde* adlı eserini 14 Ramazan 1336 (27 Haziran 1918) tarihinde Göztepe'de tamamlamıştır. 1919'da Berlin'de Türk Kulübü'nde gençlere "tarîh-i Osmanînin gayr-ı mestûr aksâmı" başlıklı konferanslar vermiştir. 1923 yılında Ankara'da bulunan Mahmud Nedim 25 Eylül 1339 (25 Eylül 1923) tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ordusuna katılmıştır. Müellifin bir sonraki bulunduğu yer Amasya'dır, zira *Nil ve Fırat* adlı eserini 15 Şaban 1343 (10 Mart 1925) tarihinde bu şehirde tamamlamıştır. Yaklaşık bir yıl sonra 15 Mart 1926 tarihinde Balıkesir Sipahi Ocağı'nda, 2 Kânunusani 1927'de ise Samsun'da bulunmuştur. Müellifin 1933'te yayımlanan *Silah Azaltma Konferansı* adlı eseri ile *Devrim* ve *Bartın* gazetelerindeki yazılarından 1933-36 yıllarında Bartın'da yaşadığı sonucu çıkmaktadır. Yine 1934'te Safranbolu'da bir eseri yayımlanmıştır ki o tarihte burada olmalıdır. Mahmud Nedim eserlerinden anlaşıldığına göre Donanma Cemiyetinin kurucu üyeleri (kuruluşu 1910) arasındadır. Bundan başka Tekâmül Kulübü, Umur-ı Havaiyye Cemiyet-i Fenniyesi, Coğrafya Encümeni ve Samsun İskân Dairesinde de görev yapmıştır (Kara 2004: 26-7; Dıġıroġlu 2007: 95-6; Kumru 2021: 491).

Taif, Asir, Mekke, Kutü'l-Amare, Bağdat, Halep, Seddü'l-Bahr, Selânîk, Göztepe, Berlin, Ankara, Amasya, Balıkesir, Samsun, Bartın, Safranbolu gibi Osmanlı'nın farklı şehirlerinde bulunmuş olan Mahmud Nedim'in nerede vefat ettiğine dair elde bilgi yoktur.

Mahmud Nedim oldukça velut bir isimdir. Müellifin eserlerinin sayısı 15'i geçmektedir. Söz konusu eserler şunlardır:

1. *İskender Hükûmet-i Cumhuriyesi*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1326 H (1908-09), 16 s.
2. *İskender-i Kebîr'in Hitâbe-i Hak-cûyanesi*, Matbaa-i Hayriyye, Dersaadet 1333 H (1914-15), 24 s.
3. *Rus Çarlığı'nın Gâyesi*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1335 H (1916-17), 32 s.
4. *Rus Çarlığı'nın Enkazı Üzerinde*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1336 H (1917-18), 36 s.
5. *Mühendis-i Eşher Presel'in Lâyhaları*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1336 H (1917-18).
6. *Vilson'un On Dört Maddesi*, Hukuk Matbaası, İstanbul 1338 H (1919-20), 16 s.
7. *Hicaz'da Saltanat Tesîsini Dîn-i İslâm Men Eder*, Ali Şükrü Matbaası, İstanbul 1337 R (1921), 7 s.
8. *Gâzî Paşa Hazretleri Amasya'da ve İslâm'da Müftülük*, Amedi Matbaası, İstanbul 1340 H (1921-22), 36 s.
9. *Nil ve Fırat*, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1344 H (1925), 23 s.
10. *Gâzî Paşa Hazretleri Demiryol Muhibbi ve Türk İlinde Demiryollar*, Amedi Matbaası, İstanbul 1925, 36 s.
11. *Samsun-Sivas Demiryolu Amasya İstasyonunun İşletmeye Küşâdı Hâtırası 21 Teşrinisani 1927*, Amedi İhsan Matbaası, İstanbul 1927, 11 s.
12. *Samsun Hâtıraları*, Şems Matbaası, Samsun 1346 H (1927), 64 s.
13. *Atlı Türk*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1927, 119 s.
14. *Silah Azaltma Konferansı*, Bartın 1933, 18 s.
15. *Türk Cumhuriyeti Akademisi*, Safranbolu Hayrettin Matbaası, Safranbolu 1934, 17 s.

Müellifin bunlardan başka 1 Mayıs 1333 (1 Mayıs 1917) tarihinde bitirdiği *Sulh-i Müeyyed* adlı basılmak üzere olduğunu söylediği bir eseri ile *Ankara'dan Amasya'ya Seyahat İntibâi* adlı bir seyahatnamesi vardır. Yine Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da yayın yapan *Öğüd* gazetesinde tefrika edilen "Ankara'yı İmar Projeleri" adlı bir yazı dizisi, Bartın'da yayımlanan *Devrim* ve *Bartın* gazetelerinde yazıları mevcuttur (Dıġıroġlu 2007: 96-8; Asma 2007: 273-6). Müellifin, kurucuları arasında bulunduğu Donanma Cemiyeti'nin yayın organı olan *Donanma Mecmuası*'nda da yazılarına rastlanır. Mecmuanın 13 Temmuz 1911 tarihli nüshasından 10 Ekim 1918 tarihli nüshasına kadar 20'ye yakın yazısı tespit edilmiştir.

2. Maanzade Mahmud Nedim'in Hâb-nâme'si

Maanzade Mahmud Nedim'in Makedonyalılara hediye olarak takdim ettiği eser *Hâb-nâme-i İbni Ma'an* adıyla ve *İskender-i Kebîr'in Hitâbe-i Hak-cûyânesi* başlıklı ekiyle 1333 (1914-15) yılında Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası tarafından Dersaadet'te neşredilmiştir. Kapaktaki bilgiye göre müellif eserin basım masraflarının tamamını karşılamış ve elde edilecek geliri kâmilen kurucu

üyeyi olduğu Donanma Cemiyetine bırakmıştır. 24 sayfalık eserin baş kısmında “İskender-i Kebîr Sûku'l-Ukâz'da” notuyla İskender'i at sırtında gösteren bir resim vardır (s. 2). *Hâb-nâme* iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün (s. 3-16) başlığı “Medhal”dir ve müellif burada rüyasını anlatır, eseri nasıl ve ne zaman yazdığı hakkında bilgi verir. Bu bölümün sonuna İskender'in Arap ileri gelenlerini, ediplerini ve halkını at sırtında selamlamasını gösteren bir resim (s. 17) konulmuştur. İkinci bölüm (s. 19-24) ise İskender'in irat ettiği Arapça hitabenin Türkçeye tercümesinden ibarettir. Aşağıda önce *Hâb-nâme*'nin özeti verilmiş, ardından bu iki bölüm ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

2.1. *Hâb-nâme*'nin Özeti

Mahmud Nedim, 1331 yılı hac mevsiminde (Kasım 1913) Mekke'de bulunabilmek maksadıyla taburuyla birlikte Zilkade 1331'de (Ekim 1913) Taif'ten ayrılmış, yolda şairlerin ve belîğlerin toplanma yeri olarak bilinen Sûku'l-Ukaz'ı geçip ordugâh kurmuştur. Burası onun öteden beri hürmetle andığı bir yerdir. Zira ona göre bir nübüvvet mucizesi olarak Kuran'ı indiren kudret, Arap lisanının en belîğ lisan olması için birtakım deha sahiplerinin burada toplanmasını da takdir etmiştir. Özü bu şekilde olan düşünceler ve hayaller içinde uzun süre kalan müellif uykuya dalmıştır ve ne kadar zaman geçtiğinin farkında değildir.

Rüyasında şahlara yaraşır bir kalabalık Mahmud Nedim'in bulunduğu tarafa doğru gelir. Müellif bu debdebeli kalabalığı daha yakından görmek, meseleyi anlamak için kalabalığa sokulur ve gelenin Makedonyalı İskender olduğunu öğrenir. İlk aklına gelen İskender'in buraları da fethetmek için geldiğidir. Ümitsiz bir şekilde daha ileriye sokularak geliş sebebini araştırır. İskender'in çevresindeki adamlarından biri “Zannettiğiniz gibi değil, hükümdarımız bu sene hac mevsiminde Sûku'l-Ukaz'da bulunup eski Arap geleneğine uygun şekilde bir hutbe irat etmek istiyor, isterseniz benimle beraber burada olun, yakından işitin.” der. Mahmud Nedim bundan çok memnun olur, zira hem hayran olduğu İskender'i yakından görecektir hem de onun belîğ konuşmasını dinleyecektir.

İskender'in kalabalık ordusu Sûku'l-Ukaz meydanında durur. Mahmud Nedim arkadaşının yardımıyla askerî âlemin büyük üstadı, hükümdarların güç ve cesaretçe en üstünü İskender'e doğru yaklaşır. Onu hayranlıkla izlemeye başlar, sonra da baştan ayağa fiziken tasvir ve tarif eder. Dediğine göre bütün bu azametine rağmen İskender'in yüzünde belirgin bir keder okunmaktadır.

Sûku'l-Ukaz'da toplanmış olan Arabistan'ın meşhur şairleri ve hatipleri duydukları şüpheyi gizleyerek İskender'i misafirperver bir tavırla karşılarlar. İskender burada pek yumuşak bir ses tonuyla ve Arapça olarak bir nutuk irat eder. “Ey Arapların güzel sözlü edipleri!” diye söze başlayan İskender şunları söyler: “Şu yüceltilmiş vatanınızı ziyaretimin istila ile alakası yoktur. Bugün benim vatanım (Makedonya) ve milletim mahvediliyor. Benim namımı kullananlar bu hâle kayıtsız kalıyor. Bugünkü sözler eskinin kılıçlarından daha çok iş görüyor. Ey soyu temiz Araplar! Vatanım için birkaç söz söylemek, istediklerimi bu uğurlu yerde anlatmak için buraya geldim.”

Bu sözler üzerine Arap ediplerinin reisi İmru'ül-Kays ileriye çıkıp şöyle der: “Ey haşmet sahibi hükümdar! Kahraman ve cesaretli Arap kavmi sizi burada görmekten ötürü bahtiyardır. Sizin vatan ve millet sevginizle bizimki aynıdır. Bütün Arap şair ve hatiplerinin kulağı sizdedir.”

İskender bu hitaba teşekkür ve memnuniyetini ima eder şekilde tebessümle karşılık verir. Orada bulunan İskender'in maiyeti atlarına, Arap edipler develerine binip onu dinlemek için saf tutarlar. Pazarda bulunan halk da büyük bir kitle vücuda getirirler.

Ortaya çıkan vaziyet izlemeye değerdir. Yerel kıyafetleriyle develerinin üzerinde bulunan Araplar, miğferleri ve mantolarıyla birer cengâver olarak atlarına binmiş Makedonyalılar karşı

karşıya durmuşlardır. Bu manzara ilk bakışta savaşmaya hazırlanan iki ordu gibi görünmekle birlikte aslında Asya ve Avrupa'nın barış tablosunu arz etmektedir.

İskender "Ey istila devrimin yirmi üçüncü asrında gelen Avrupalılar!" diyerek söze başlar. Hitabesinin ilk cümlelerinde "ilim ve marifet"e hürmetinin ilim tahsil etmeye verdiği önemden anlaşılacağını vurgular ve "satvet ve celadet" (güç ve cesaret) olmadan ilim ve marifetin himaye edilemeyeceğini söyler. Nitekim Asur, Eski Mısır ve Endülüs'te böyle olmuştur. Avrupa ilim ve marifetinin kaynağı Yunanistan'ın güç ve cesaret bakımından ayağa kalkması İskender'in Makedonya tahtına oturmasıyla mümkün olmuştur. İskender böylece Makedonları Asya ve Afrika'ya hâkim kılmıştır. Sipiyonlar, Sezarlar, Oktavlar hep İskender'i taklit ederek Roma cihangirliğini vücuda getirmişlerdir. Roma medeniyetiyle övünen Avrupalıların her şeyden önce Makedonya'yı ve İskender'i hatırlamaları gerekmektedir. İskender hitabesinin ilerleyen kısımlarında bu son cümleyi sürekli tekrarlar, verdiği her bir örnekten sonra Avrupalılara "Her şeyden önce Makedonya ve beni hatırlayın!" der. Zira İskender'in Hindistan'ı keşfi dünyadaki diğer yerlerin keşfine yol açmıştır. Fransa'da birçok kral tahta oturmuştur ancak batıya ve kuzeye güç ve cesareti İskender'i takip eden Napolyon götürebilmiştir. İskender tahta geçtiğinde gelmiş geçmiş hükümdarlar arasında (Firavun İkinci Ramses hariç) üç kıtada toprağı olan yoktur, bunu başaran İskender'dir. Ayrıca hükümdarlık makamına şeref ve yücelik kazandıran odur. Orduların esasını kuran ve sonraki hükümdarlara örnek olan yine İskender'dir. Bütün bunlardan ötürü Avrupalıların Makedonya ve İskender'i hatırlamaları gerekir. Ancak Avrupa'da medeniyet ilerledikten sonra bile bu olmamıştır. 1829'da Yunanistan bağımsız olduğunda Avrupalılar Makedonya'yı hatırlamamışlardır bile. Avrupalılar İskender'in heykellerine pek kıymet vererek onun şahsına hürmet gösterdiklerini zannetmektedirler ancak İskender'in şahsiyeti, namı taşlarla (heykellerle) değil vatani ve vatandaşlarıyla. Birçok hükümdar yabancı paralı asker toplamış ancak onların gerçek hükümdarı olamamıştır. İskender'in durumu ise farklıdır, onu hükümdarları olarak görmüşlerdir. Makedonya'nın başka bir devletin hükmü altında olması kabul edilir bir durum değildir.

İskender'in narin denilebilecek bir vücuttan sâdır olan yüksek ve gür sesi Sûku'l-Ukaz'ı inleter. İrticalen irat ettiği bu hitabe maiyetinden dört kişi tarafından yazıya dökülür.

İskender'in nutku bitince Arapların en meşhur hatibi Kus bin Sâ'ide bindiği kızıl deveyi ileri sürüp irticalen bir nutuk irat eder. "Ey insanlar!" diyerek orada bulunan herkese hitap eden hatip şunları söyler: İnsanlık, iftiharla andığı bazı büyük kişiler vesilesiyle aydınlanır. Sonraki nesillerin görevi insanlığa yollar açan bu büyük kişileri yüceltmek ve saygıyla anmaktır. Vatan ve milliyet bağı en önemli bağlardandır. Bugün burayı şerefliendiren zat (İskender), insanlığın iftihar ettiği büyük bir kişidir. Tarihte birçok hükümdar halkına zulmetmiş, aldıkları yerleri harabeye çevirmiştir. Böyle davranmaya gücü yettiği hâlde yüce yaradılışlı İskender ele geçirdiği yerleri her bakımından mamur hâle getirmiş, filozoflarına değer vermiştir. O ahlaken en yüksek mevkide bulunmuştur. Sonraki nesiller bu büyük zatın vatanını dağıtmış, milletini hürriyetten yoksun bırakmıştır. İskender gibi birini yetiştiren vatan böyle bir muameleye layık değildir.

Kus bin Sâ'ide sonra İskender'e dönüp şunları söyler: İnsanlığa bahşettiğiniz faziletleri insanlar inkâr edemeyecekler, şeref ve hukukunuza karşı olan girişimleri görmezden gelemeyeceklerdir. Zamanında istila ettiğiniz topraklar da Makedonya da size bağlıdır. İnsanlık yaratılışın nadirelerinden (İskender) aldığı şerefin şükranını eda etmedeki sorumluluğunu hatırlayacaktır. Vatanınız kurtulacak ve tam bağımsız olacaktır.

Kus bin Sâ'ide bu defa Arap ediplerine seslenir ve şöyle der: Şu feyizli Sûku'l-Ukaz'ı şerefliendiren, aziz vatanının saadeti için medeniyet yurduna hitap eden namlı cihangirin belîğ nutkunu, ihtiva ettiği ulvi maksatlar nedeniyle muallakatın (yarışmalarda dereceye girip Kâbe'nin duvarına veya Ukaz'da taşlara asılan şiirler) yanına asılmasını teklif ediyorum.

Bu teklif Arap ediplerin tamamı tarafından kabul edilir. İskender de bundan büyük bir memnuniyet duyar. İki nüsha olarak tertip edilen nutkun bir sureti İskender'in de onayıyla İmru'ül-Kays tarafından yüksek bir bazalt yığınının / taşının Kâbe'ye bakan tarafındaki diğer muallakatin yanına asılır. Ukaz'da bulunan halk da bölük bölük gelip bu nutku okurlar, takdir ve hayranlıkla İskender'e bakarlar.

Mahmud Nedim hem hitabeyi ezberlemek hem de orada bulunan Arapların haletiruhiyelerini tetkik için nutkun asıldığı yerdeyken kendisine daha önce yardım eden İskender'in adamı gelip "Hakanımız nutku sonraki nesillere ulaştıracak birini bulmamı istedi, ben de sizi önerdim, o nedenle sizi istedi." der. Mahmud Nedim hemen hükümdarın huzuruna varır, askerce selam verir. Memleketini soran İskender'e Kafkasyalıyım deyince İskender orasının tarafsız bir yer olduğunu söyleyip hem müellifi hem de Kafkasya'yı över. Ayağa kalkarak elinde tuttuğu hitabe tomarını uzatıp "Ey fıtraten hür olan Kafkasya'nın son nesline mensup evladı! Bugün şu yüce mevkide söylediğim sözlerin yazılı olduğu şu tomarı sana teslim ediyorum. Bu nutku ve nutkun iradı sırasındaki hislerini sonraki nesle ilet ve anlat. Millî ve insani faziletini göster!" der. Tomarı alan Mahmud Nedim kendisine verilen görevi en iyi şekilde yapacağını söylemeye hazırlanırken bir ses onu uykusundan uyandırır. Zira fırka kumandanı onu çağırıştır. Tomarı tuttuğu sağ eli sıkı sıkıya yumulmuş hâldedir.

Mahmud Nedim kendisine rüyada böyle bir görev verilince *Hâb-nâme*'yi 1331 yılı hac mevsiminde (Kasım 1913) Mekke'de görevli bulunduğu dönemde yazmaya başlamış ancak hac münasebetiyle işlerinin yoğunluğundan bitirememiştir. Mekke'den Taif'e döndüğü vakit de eseri tamamlamak için yeterli zaman bulamamıştır. Rüyasında İskender-i Kebir'den böyle bir eseri yazma görevi almasının üzerinden iki buçuk aydan fazla zaman geçmiştir. Ve nitekim 14 Safer 1332 (12 Ocak 1914) gecesi rüyasında beyaz keten bir elbise içinde İskender-i Kebir'i kalabalık bir mahalde tekrar görmüş, İskender hiçbir söz söylemeden manidar bir şekilde müellifin yüzüne bakıp kulağını çekmiş ve yanından geçip gitmiştir. Can acısıyla uyanan Mahmud Nedim bu zatın kendisini ruhen takip ettiğine kanaat getirerek bütün istirahat vakitlerini eseri yazmaya ayırarak 19 Safer 1332 (17 Ocak 1914) tarihinde tamamlamıştır.

2.2. *Hâb-nâme*'ye Dair Bazı Hususlar

Mahmud Nedim kendisinden önce yazılan habnamelerden haberdardır. Veysî ve Pertev Paşa'nın eserlerini anan müellif, Veysî'nin eserini hükümdarı teselli etmek, Pertev Paşa'nın ise yoldan çıkmış bir cemiyetin (masonlar) kötülüklerine karşı Müslümanları uyarmak maksadıyla tasavvur edildiğini belirtmiş, yazdığı eserin ise hakikatin ta kendisi olduğunu söylemiştir: "*Bu Hâb-nâme ne Veysî'ninki gibi usûl-i verâseti değiştiginden nâşî mükedder ve müte'ellim bulunan bir hükmdârî tesellî için tahayyül ve ne de Pertev Paşa'nunki gibi bir cem'iyet-i dâllenî tesvîlâtından hemcinslerini tahlîs için tasavvur edilmiştir, mahz-ı hakîkatdir.*" (s. 15).

Mahmud Nedim, *Hâb-nâme*'sini diğerlerinden ayrı tutar ancak bazı bakımlardan eserin Veysî'nin *Hâb-nâme*'siyle ortaklığı dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki kahramanlardır. Zira her iki eserde de İskender ana kahramanlardandır. Bir diğer husus eserlerde işlenen konunun belli oranda benzeşmesidir. Veysî'de I. Ahmed, Osmanlı mülkündeki sorunlardan muzdarip olduğunu anlatır, İskender de dünya düzeninin eskiden beri böyle olduğunu söyler, padişahu teselli eder. Mahmud Nedim'de ise İskender, Makedonya'nın kendi dönemindeki başarılarından söz edip şu anki geri kalmışlığından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirir, Avrupalıların eski mülküne sahip çıkmadığından yakınır.

Mahmud Nedim'in rüyasını anlatırken İskender'e duyduğu hayranlık belirgin şekilde hissedilir. Bunda kendisinin de bir asker olmasının payı olmalıdır: "*Çünkü hem şöhret-i cihân-gîrânesine meftûn olduğum İskender-i Kebir'i yakından göreceğim hem de o cesîm orduları kuvve-i kâhiresine münkâd kılan nutk-ı belîg-i hükmdârîsini yakından işideceğim.*" (...) " *Âlem-i askerîniñ üstâd-ı ekberi, hükmdârânîñ ser-firâz-ı şevket ü celâdeti olan zât-ı ulviyyet-simât şimdi tâm karşımda*

bulunuyor. Kendisini san'atına meftûn, pîrini görmüş bir 'asker, 'ulviyyete hayrân bir müştâk-ı fezâ'il hissiyle tedkike koyuldum." (s. 4-5) (...) "Meslegime intisâbım ânundan beri iktidâr-ı 'askerîsine hayrân ve meftûn olduğum zât-ı hazret-i tâcdârîleriniñ emr ü maksad-ı mu'azzezleriniñ infâz için hayâtımı meydâna koyarak çalışacağım." (s. 14).

Müellifin Araplara, Arap ediplerine ve Arap coğrafyasına karşı duyduğu muhabbet de gerek İskender'e gerekse orada bulunan Arap edip ve hatiplerine kurdurduğu cümlelerden anlaşılmaktadır: "Öteden beri bir hiss-i hürmetkârâne ile tahtağtur itdigim Sûku'l-'Ukâz'ı istiğrâk-ı tâm ile düşünmeğe başladım." (s. 3) "Siz, ey kavm-i necîb-i 'Arab! Şu mevki-i mübeccelde i'lâ itdiginiz belâgat-i 'Arabîyye ile bir dîn-i mu'azzamın esâsını ihzâr eylediñiz." (...) "Mecbûl-i hamâset ve celâdet olan kavm-i 'Arab..." (s. 6) "Ey bülegâ-yı 'Arab! Kavmiyyetimize şeref viren belâgatiñ menşe'i olan şu sâha-i feyzdârı müşerref kılup..." (s. 12).

Hâb-nâme'nin rüya kısmı temel itibarıyla İskender-i Kebir'in halka hitabı, İskender'le Arapların meşhur şairlerinden İmru'ü'l-Kays¹ (öl. 540 civarı) ve hatiplerinden Kus bin Sâ'ide² (öl. 600 civarı) arasında geçen konuşmalardan oluşmaktadır. Bu kadroya iki yerde müellif de dâhil olmuştur. İlkinde Mahmud Nedim adı verilmeyen, kendisine kalabalıkta yardımcı olan, metinde "delîlim" diye söz ettiği bir kişiyle konuşmaktadır. Bu kişi İskender'in çevresindekilerden biridir ve hem onun İskender'le ilk karşılaşmasında hem de nutkun yazılı olduğu tomarı vermek üzere İskender'in kendisini çağırması sırasında ortaya çıkmıştır. İkincide ise İskender rüyanın sonuna doğru Mahmud Nedim'i yanına çağırması, ona nereli olduğunu sormuş, kendisine övgü dolu sözlerle hitap ederek nutkunun yazılı olduğu tomarı verip bunu gelecek nesillere ulaştırmasını istemiştir: "Baña ve Makidonya'ya bî-taraf, Avrupa ve Asya'nın eñ nezîh hissiyâtıyla mütehasis, kadîm, hür, feyzdâr bir memleket evlâdı. (...) Ey fitraten hür olan Kafkasya'nın nesl-i ahîrine mensûb evlâdı! Bugün şu mevki-i mübeccelde söyledigim sözleriñ muharrer bulunduğı şu tomarı saña teslim idiyorum bunu ve bunda münderic nutkûñ hîn-i îrâdındaki kâffe-i tahassüsâtını nesl-i ahîre tevdi' ve tebliğ it. Fazîlet-i insâniyye ve milliyeñi göster." (s. 14).

Hâb-nâme'de rüya mekânı Sûku'l-'Ukaz'dır. İskender, Araplara burada hitap etmiştir. Burası İslamiyet öncesinde Arap kabilelerinin toplanıp alışveriş yaptıkları, çeşitli etkinliklerin ve bu arada şiir yarışmalarının da yapıldığı en tanınmış panayır yeridir. Ukaz, Mekke'ye 30 mil uzaklıkta, Taif'le Nahle arasında taşlık alanlarla kaplı, su kaynaklarının olduğu geniş bir vadidir (Azizova 2012: 61). Mahmud Nedim'in rüyayı gördüğü mekân Ukaz, bu rüyayı yazıya döktüğü mekân ise hac mevsimi nedeniyle bir süre bulunduğu Mekke ve daha sonra döndüğü asıl görev yeri Taif'tir. Nitekim müellif eseri Taif'te tamamlamıştır.

Mahmud Nedim'in *Hâb-nâme'de* anlattığı rüyayı gördüğü zaman 1331 yılı hac mevsimidir ki bu da Zilhicce 1331 (Kasım 1913) tarihine denk gelmektedir. Müellifin İskender'i ikinci kez rüyasında görmesi ise bundan iki buçuk ay sonradır. Rüyadaki kişiler ve yaşanan olaylar bakımından ise zaman daha eskidir. Mahmud Nedim'in rüyasını hikâyeye edişinden anlaşıldığına

¹ Necid'de doğmuştur. Asıl adı Hunduc, Adî veya Müleyke'dir, İmru'ü'l-Kays lakabıdır. Cahiliye devrinin tanınmış Arap şairidir. Şiirleri sonradan derlenip bir araya getirilmiştir. İmru'ü'l-Kays lakabıyla anılan çok sayıda şair bulunduğundan bu lakapla tespit edilen şiirlerin tamamının ona aidiyeti şüphelidir. Buna rağmen İmru'ü'l-Kays büyük bir şöhrete sahiptir. Bu şöhreti Basralı âlimlerin onu klasik kasideye ilk şeklini veren şair olarak kabul etmeleriyle ilgili olmalıdır. Hz. Peygamber'in, şairliğini takdir etmesi, Hz. Ali'nin de şiirlerini övmesi onun şöhretini daha da artırmıştır. Bizans İmparatoru İustinos'la yaptığı görüşmeden dönerken Ankara'da Elmadağ yakınlarına 540 yılı civarında ölmüştür (Savran 2000: 237-8).

² Cahiliye döneminde yaşamış, tevhit inancına bağlı bir kişidir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Kaynaklarda iyi bir hatip ve şair olduğu, insanlara nasihat etmek üzere Irak ve Suriye dahil birçok yeri gezdiği, Bizans imparatoruyla dostluk kurup onunla ilim, akıl, edep, mal ve mülk konularında sohbet ettiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber, risaletinden önce, adı Hanifler arasında zikredilen Kus bin Sâ'ide'nin Ukaz panayırında verdiği hutbeyi dinlemiş, İslama girmek üzere Medine'ye gelen İyâd kabilesi heyetine onu sormuş ve ölmüş olduğunu öğrenmiştir. Tevhit inancına vurgu yapması sebebiyle Hz. Peygamber'in onu çok beğendiği rivayet edilir. 600 yılı civarında, 83 yaşındayken ölmüştür (Kapar 2002: 460).

göre olay, İmru'ül-Kays ve Kus bin Sâ'ide'nin hayatta olduğu zamana, yani 6. asra denk gelmektedir. MÖ 356-323 yılları arasında yaşayan İskender-i Kebir ise kadroya çok eski zamanlardan katılmakta, ancak ölümünden 2152 yıl sonra, 1829'da meydana gelen Yunan isyanına ve bunun sonunda Yunanların bağımsızlık kazanmalarına (Hacısalihoğlu 2013: 588) değinerek gelecekte haber vermektedir.

2.3. İskender-i Kebir'in Hitabesinde Dikkati Çeken Noktalar

Müellif eserin ikinci bölümüne, rüyasında İskender-i Kebir'in kendisine bir tomar hâlinde verdiği ve gelecek nesillere aktarmasını istediği Arapça hitabenin Türkçesini koymuştur. Maanzade'nin burada İskender'i Arapça konuşurması dikkati çekmektedir.

Rüya mekânı Arap Yarımadası, rüyadaki kişiler Araplar olmasına rağmen İskender'in hitabesinde sözünü ettiği hususların hep Makedonya olması, sürekli Avrupalılara seslenmesi ve onları suçlaması ilginç bir durumdur. Nitekim İskender hitabesine *"Ey devr-i istîlâmuñ yigirmi üçüncü 'asrında gelen Avrupalılar!"* diyerek başlamış ve neredeyse bütün hitabe boyunca Avrupalıları eleştirmiştir. Bu eleştirinin temel noktası Avrupalıların Makedonya'ya sahip çıkmamasıdır. İskender'in uzun süredir devam eden üzüntü verici hadiselerden ötürü artık sabrı tükenmiş ve Avrupalılara hitap etmek mecburiyetinde kalmıştır: *"Vatanım ve mülk-i mevrûsum Makidonya'da hayli zamândan beri cereyân iden ahvâl-i mü'essifeniñ ahîren kesb itdiği hâl-i tezebzüb sabr u sükûnumu tüketti, artık ey Avrupalılar size kat'î bir hitâbede bulunmaga mecbûr itdi."* (s. 9). İskender'in arzusu kurduğu büyük devletin tekrar dirilmesi ve eski görkemli yapısına kavuşmasıdır. Lakin Avrupalılar bunun için bir çaba göstermemiş, kendilerine hemen her konuda örnek bir imparatorluk olmasına rağmen Makedonya'ya gereken önemi vermemişlerdir. Maanzade Mahmud Nedim'in özellikle Yunanların bağımsızlığını anarak Makedonya için de buna benzer bir durumdan söz etmesi ve bunu İskender'in ağzından söyletmesi ise Hicaz Yarımadası'nda görev yapan bir Osmanlı kumandanı için ilginç ve düşündürücü bir durumdur.

İskender hitabesinde ilim ve marifette, güç ve cesarete, Roma ve diğer medeniyetlere öncülük etmede, yeni coğrafyaların keşfedilmesinde, üç kıtaya yayılabilecek güce ulaşmada, hükümdarlık makamına şeref ve yücelik kazandırmada, ordular kurmada, farklı milletlere hükümdar olarak kendini kabul ettirmede hep ileride olduğunu ve örneklik ettiğini tek tek anlatmıştır. Bu vasıflarından dolayı Avrupalıların yapacakları her işte kendisini ve Makedonya'yı hatırlamalarını istemiştir. Ancak bu hatırlama Avrupalıların yaptığı gibi onun heykellerini dikerek olmamalıdır. Makedonya'nın başka bir devletin hükmü altında olması kabul edilir bir durum değildir. İskender'in nutkundaki son cümleleri oldukça manidardır: *"Makidonya'nıñ sa'âdeti, Makidonya'nıñ istiklâli benim emelim ve şerefimdir. Avrupa efkâr-ı 'umûmiyyesi benim nâmuma ve şerefime, Makidonya'nıñ şeref-i mâzîsine hürmet ve ri'âyet itmeli. Yoksa Avrupalıları ma'âliyyâta hürmetkârlık hissinden tecerrüd itmiş câhil bir kâfile-i beşer olmakla ithâm eylerim."* (s. 24).

Sonuç

Maanzade Mahmud Nedim'in *Hâb-nâme-i İbni Ma'an* adıyla kaleme aldığı bu çalışma neticesinde şunlar söylenebilir:

1. Türk edebiyatında görülen / görüldüğü söylenen rüyaları habname, habiyye veya vakianame adlarıyla belli bir amaca yönelik olarak anlatan eserlerin sayısı dört olarak biliniyordu. Ömer Fu'adî (16. asır), Alaşehirli Veysî (17. asır), Haşmet (18. asır) ve İbrahim Edhem Pertev Paşa'nın (19. asır) bu türdeki eserlerine bu çalışmayla 19. asırdan Maanzade Mahmud Nedim'in eseri de eklenmiş ve sayı böylelikle beşe yükselmiştir.

2. *Hâb-nâme*'nin müellifi Maanzade Mahmud Nedim aslen Kafkasyalıdır. İstanbul'a gelip eğitim almış, askeriyeye girmiş ve birçok Osmanlı şehrini dolaşmıştır. Oldukça velut bir isim olan Mahmud Nedim'in 15'ten fazla eseri vardır. Ayrıca çeşitli gazete ve dergilerde de yazıları

neşredilmiştir. Çoğu hacimsiz olan eserleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde müellifin askerî, kültürel ve edebî yanı daha iyi anlaşılacaktır.

3. *Hâb-nâme* iki bölüm hâlinde tertip edilmiştir. İlk bölüm müellifin gördüğü rüyanın anlatımından oluşmaktadır. Burada eserin ne zaman ve nerede yazıldığı, bu türde yazılmış diğer eserlerden farkı da izah edilmiştir. İkinci bölüm ise İskender-i Kebir'in rüyada irat ettiği nutuktur. Mahmud Nedim bu nutku asıl eser kısmında vermek yerine ayrı olarak vermeyi tercih etmiştir.

4. Mahmud Nedim daha önce yazılan habnameleri okumuştur. Veysî'nin eserini hükümdarı teselli etmek, Pertev Paşa'nın ise masonların kötülüklerine karşı Müslümanları uyarmak maksadıyla yazıldığını söylemiş, kendi yazdığı eserin ise bunlardan farklı olarak hakikat olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte eserin Veysî'nin *Hâb-nâme*'siyle bazı noktalarda ortaklığı dikkati çekmektedir.

5. *Hâb-nâme*'de Mahmud Nedim'in İskender'e duyduğu hayranlık belirgin şekilde hissedilir. Bunda kendisinin de bir asker olmasının payı olmalıdır. Diğer taraftan müellifin Araplara, Arap ediplerine ve Arap coğrafyasına karşı duyduğu muhabbet de eserdeki bazı cümlelerden açıkça anlaşılmaktadır.

6. Rüyanın görüldüğü mekân Arap Yarımadası, rüyadaki kişilerin çoğunluğu Araplar olmasına rağmen İskender'in hitabesinde hep Makedonya'dan söz etmesi, devamlı surette Avrupalılara seslenmesi ve onları suçlaması ilginç bir durumdur. İskender bütün hitabe boyunca Avrupalıları eleştirmiştir. Bu eleştirinin sebebi Avrupalıların Makedonya'ya sahip çıkmamasıdır. Diğer taraftan İskender'i asırlardır üzen bir konuya dair konuşmak için seçtiği mekân kadar hitabenin muallakatın yanına asılması da dikkat çekicidir.

7. Maanzade Mahmud Nedim'in *Hâb-nâme*'si bu tür eserlerin tespit edilebilen son örneğidir ve daha önce yazılan habnamelerle benzerlikler gösterir. Her ne kadar müellif kendi eserini diğerlerinden ayrı tutsa da aslen bu eser de belli bir amaca hizmet eden rüya metinlerinden biri durumundadır. 20. asrın başında İskender'in gelip Avrupalılara kendi mülkü Makedonya için harekete geçmelerini söylemesi mümkün olmadığına göre bu ancak gerek İskender'in gerekse Mahmud Nedim'in "rüyada görebilecekleri" bir olaydır. Bununla birlikte müellif eserdeki olayları oldukça iyi kurgulamış, İskender'e ve diğer kişilere söyletmek istediklerini başarılı bir şekilde söyletmiştir. Bu yanıyla *Hâb-nâme* Türk edebiyatında bu türün başarılı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3. *Hâb-nâme*'nin Metni

Medhal

Biñ üç yüz otuz bir sene-i Hicriyyesiniñ mevsim-i haccında taburumla Mekke-i Mükerrerme'de bulunmak üzere şehri-i Zi'l-ka'dede Tâ'if'den hareket itmiş idim. Yolda 'Arab-ı câhiliyye zamânında mecma'-ı şu'arâ ve bülağâ ittihâz kılınmış olan meşhûr Sûku'l-'Ukâz mevki'inden geçerek ordugâh kurmuş idik. Öteden beri bir hiss-i hürmetkârâne ile tahtağtur itdigim Sûku'l-'Ukâz'ı istiğrâk-ı tâm ile düşünmege başladım. Kur'an-ı Kerim'i eñ belîğ bir mu'cize-i nübüvvet olarak ısdâr itmegi muqadder kılan fıtrat, lisân-ı 'Arab'ıñ bir lisân-ı eblağ olmak üzere tekâmüli için birtağım dühât-ı beşeriyeniñ burada ictimâ'mı da tağdır eylemiş idi. Zübdesi bu olan tağayyül ve tefekkür, gâyesi bulunmaz bir şûretde temâdî itmiş idi. Bilmem ne kadar zamân geçmişti.

Pek muhteşem, şehen-şâhâne bir galabalığıñ buraya toğru yürüdigini gördüm. 'Ömrümde bulduğım birçok merâsim-i hükmdârîden hiç birine beñzemeyen bu debdebe ve tañtanayı daha yakından görmek üzere [4] hemân galabalığa şokuldum ve bunuñ ne oldığını şoruşurdum.

Cevâben cihân-gîr-i şehîr Makidonyalı İskender'in gelmekte olduğunu söylediler. İlk tahtağtur itdigim şey, müşârün ileyhiñ silsile-i fütûhâtını ikmâl etmek üzere 'Arab-istân'a tevcîh-i hayl-i haşmet eylemiş olduğu idi. Nevmîdâne ve mütehâlikâne daha ileriye şokularak İskender'in ne için gelmekte olduğunu şordum. Meger cihân-gîriñ kurenâsından olan muhâtabım hâl-âşinâ bir tarzda beni tesellî etmekle ber-â-ber "Zann itdigiñiz gibi degil. Haşmet-me'âbımız, bu seneniñ zi'l-ka'desinde Sûku'l-'Ukâz'da bulunmak ve âdet-i kadîme-i 'Arab'a tevfiķen bir huṭbe-i belîğa îrâd etmek için buraya geliyor. İster iseñiz benimle ber-â-ber bulununuz tâ ki huṭbeyi daha yakından işidesiñiz." didi. Bu da'vet beni minnetdâr kıldı. Çünkü hem şöhet-i cihân-gîrânesine meftûn olduğum İskender-i Kebîr'i yakından göreceğim hem de o cesîm orduları kuvve-i kâhiresine münkâd kılan nuṭk-ı belîğ-i hükmdârîsini yakından işideceğim.

Büyük İskender'in mevkibi Sûku'l-'Ukâz'ın meydânlık bir yerinde tûrdı ve meydânlığıñ nişfindan fazlasını taldırdı. Delîlimiñ mu'âveneti ile müşârün ileyhe taṣarrüb itdim. 'Âlem-i 'askerîniñ üstâd-ı ekberi, hükmdârânîñ ser-firâz-ı şevket ü celâdeti olan zât-ı 'ulviyyet-simât şimdi tâm karşımda bulunuyor. Kendisini şan'atna meftûn, pîrini görmüş bir 'asker, 'ulviyyete hayrân bir müştâk-ı fezâ'il [5] hissiyle tedkîke ḳoyuldum. Gâyet hafif bir penbeliğîñ inzimâm itdiği şarişın, beyâz, uzunca bir veche, sivrice ve zarîf bir çeñe ile nihâyet buluyor. Bu uzun veche ile mütenâsib şûretde uzunca ve köprülüce bir burun ise uzun semmûrî kirpiklerle müzeyyen, nîm-mestûr elâ renkde iki gözüñ şu'âât-ı nâfizesine bir hadd-i fâşıl oluyor. Mecma'-ı bedâyi'-i celâdetkâr olan 'ulvî re'si, mermer sütûn gibi mücellâ, muṭarrâ bir boyun üzerine mevzû' bulunuyor. Cihân-gîriñ kır bir bâr-gîr üzerinde bütün 'azamet ve iclâlini gösterecek bir tavır almasına rağmen mü'ellem bir kederle meşhûn olduğu pek zâhir idi. Hemân öyle hüküm olunur ki İskender, Hindistân'da istediği derecede bir muzafferiyet istiḥşâl idemediği zamânda bile şimdiki hâl-i küdüret-iştimâlini göstermemişdir.

Sûku'l-'Ukâz'da şu mevsimde toplanmış olan 'Arabistân büleğâ ve huṭabâ-yı meşhûresi, cihân-gîri istiḳbâl itdiler. Bu misâfir-perver ḳavm-i necîb, zâ'ir-i pür-ḳaşmet ḳaḳındaki şübhe ve tereddütlerini pek güzel setr eylediler. Faḳaṭ ḳaşmet-penâh-ı dil-âgâhuñ pek nerîm bir şadâ ile 'Arabca îrâd itdiği şu ḳışa nuṭk bütün şübhe ve tereddütleri der-hâl izâle itdi:

"Ey büleğâ-yı 'Arab!

Siziñ şu mübeccel vaṭanıñızı ziyâret itmekligimiñ, benim ḳareket-i istîlânekârânem ile ebeden münâsebeti yoḳdur. Bir zamânlar [6] cihânı ḳuyûl-i muzafferânemle başdan başa çignetdiğim hâlde bugün vaṭanım bâzîçe-i ihtirâşât-ı siyâsiyye oluyor, milletim mahv idiliyor. Nâmımla tefâḫür iden hey'et-i beşeriyye bu hâle bîgâne ḳalıyor. Bugünkü sözler eski zamânıñ ḳılınçlarından ziyâde iş görüyor. Vaṭanım için birḳaç söz söylemek istedim. Siz, ey ḳavm-i necîb-i 'Arab! Şu mevkî'-i mübeccelde î'lâ itdigiñiz belâğat-i 'Arabîyye ile bir dîn-i mu'azzamıñ esâsını ihzâr eylediñiz. Binâen 'aleyh ben de söyleyeceğim sözleri şu yümnli, feyzli maḳalde îrâda geldim. Maḳşadım bundan 'ibâretidir." didi.

Re'îsü'l-büleğâ İmrî'ü'l-Ḳays rüfeḳâ-yı fuşâḳâsınıñ bulduḳları şafdan ileriye çıkarak:

"Yâ şâḳibe'l-ḳaşmet!

Mecbûl-i ḳamâset ve celâdet olan ḳavm-i 'Arab, zât-ı 'âlî-i cihân-gîrânelerine bugün mülâkî bulunmaḳla ḳarîrû'l-'ayn ve baḳtiyâr olmuşlardır. Taraf-ı tâcdârîlerinden luṭfen ibrâz buyurulan te'minât bâ'îş-i şükrânımız olmaḳla ber-â-ber esâsen mütehâllik buyurduḳları şemiyye-i cemîleden bu teşrif-i ḳaşmetâneleriniñ hissiyât-ı insâniyetkârâneye müstenid bulunduḳı istidlâl olunmuş idi. Zât-ı 'ulviyyet-penâhîleri hissiyât-ı vaṭaniyye ve ḳürriyet-i beşeriyyeyi pek iyi taḳdîr buyurduḳlarından 'aynı hiss ile yaradılmış olan ḳavm-i 'Arab, zâ'ir-i pür-ḳaşmetlerine karşı fikr-i emniyyet ve ihlâşlarını 'arz u ihzâr ve vaṭan-ı [7] mu'azzez-i tâcdârîleriniñ sa'âdet ü selâmeti ḳaḳında cihân-ı medeniyyete karşı ibrâz buyuracakları efkâr u hissiyât-ı vaṭan-perverâne ve hükmdârâneyi kemâl-i ḳürmet ve tebcil ile taḳdîr eylerler. Binâen 'aleyh meydân-ı nuṭk u belâğat

zât-ı haşmetâneleriniñdir ve bütün ‘Arab şu‘arâ ve fuşahâsınıñ gûş-ı taqdîrkârîsi nuṭṭ-ı hümâyûnlarına naşb olunmuşdur.” didi.

İskender teşekkür ve memnûniyyetini îmâ ider şûretde tebessüm eyleyerek büleğâ ve şu‘arâ-yı ‘Arab’a karşı hafifce boynunu egdi ve geldigi istikâmet icâbı olarak cenûba müteveccih bulunan cebhesini hemân ‘aks-i istikâmete yakın, şimâl-i ğarbîye toĝru döndürdi. Bu ešnâda -benim de iltihâk itmiş olduğım- mevkib-i hükmdârî esb-süvâr oldukları hâlde müşârün ileyhiñ solı açığında ve ‘Arab şu‘arâ ve büleğâsı develerine binerek şaĝı açığında şaff teşkîl itdiler. İskender’in piyâde ma’iyyeti mevkibiñ gerisinde pazarda bulunan ‘Urbân ise büleğâ-yı kavmiñ zâhrında büyük bir kitle vücûda getirdiler.

Huşûle gelen vaz’iyyet şâyân-ı temâşâ idi. Kefiye, aĝıl (iklîl) ve meşlahalarıyla bir vaz’-ı rûhânî iktisâb iden evlâd-ı ‘Arab develerine ve miĝferleriyle mantolarıyla bir şekl-i cengâverâne almış olan Makidonyalılar da bâr-ĝirlerine binmişler karşı karşıya turuyorlar. Vehle-i ûlâda bu iki hey’etiñ yek-dîgerine karşı uşûl-i muhârebe-i kadîme vechiyle vaz’iyyet almış muhâşım iki ordu olduğına [8] hüküm olunur. Faķaṭ her iki tarafıñ ‘alâ’im-i vechiyyesi bir ‘ilmü’r-rûh mütehaşşısı şıfatıyla tedkîk idilecek olursa yek nazarda añaşılır idi ki ne Avrupalı Makidonyalılar yirliilere nazaran ihtirâşla bakıyorlar ne de Asyalı evlâd-ı ‘Arab gelenlere nazar-ı şübhedârî ve müsteskilâne ‘aṭf idiyorlar. Bu hâl bir Avrupa ve Asya muhâdeneti tablosını ‘arz ve irâ’e idiyor idi. Bu tabloda Avrupalı Makidonyalılarıñ hükmdârından soñ neferine kadar kâffesinde bir hiss-i istifâza-cûyâne ve Asyalı ‘Arablarıñ eñ belîĝ ve faşihinden câhiline kadar kâffesinde bir hiss-i raḥîmâne pek açık şûretde meşhûd idi.

Hükmdâr-ı âliyet-bâr tarafeyn-i müctemi’inden kırķar haṭve açıklığı olan bir sâhada yalnızca ķaldı, gözlerini ibtidâ semâya soñra zemîne tevcîh itdi, şimâl-i ğarbî ufķda ķarâr ıldı:

“Ey devr-i istîlâmıñ yigirmi üçüncü ‘aşırında gelen Avrupalılar!” hiṭâbını îrâd ve gûyâ bir cevâb bekliyormuş gibi biraz tevaķķuf itdi.

Nârîn dinecek bir vücûddan şudûrna ihtimâl virilemeyecek olan yüksek ve gür bir ses, Sûķu’l-‘Ukâz’ıñ sâha-i ves’ini ṭoldırarak bazalt yığınlarından müteşekkil maḥrûṭî tepeciklere teşâdümler ‘aks-i şadâlar huşûle getirdi. Öyle zann olunur ki ķoca cihân-ĝir, şadâsını Avrupa efķâr-ı ‘umûmiyyesine yetiştirmek için baĝırıyor gibi idi. Hâlbuki müşârün ileyḥ pek ṭabî’î bir [9] sesle icrâ-yı hiṭâbet idiyor ve şu kadar var ki bu ses baĝırmalarıñ da ulaşamayacağı bir sâhayı ṭolduruyor idi.

Haṭib-i ĝitî-sitân hiṭâbeyi birçok nâṭıķa-perdâzlara naşib olmayacak bir cezâlet ve vaķâr ile îrâd idiyor idi, ne evzâ’ında ifrâṭ iltizâm idiyor ne de bir heykel gibi turuyor idi, sesinden -iltizâm itmek istediği i’tidâle raĝmen- mütehevvir ve müte’eşşir bulunduĝı añaşılıyor idi. Eger hiṭâbedeki ifâdât-ı haşmetâne olmasa hey’et-i ‘umûmiyyesine bir enîn-i tazallum tesmiye idilirdi.

İrticâlen îrâd idilen bu hiṭâbeyi mevkib-i hükmdârîden dört kişi bir müdürîñ taḥt-ı nezâretinde zabt u taḥrîr idiyor idi. Huṭbe yarım sâ’at kadar devâm itdi.

Haṭib-i pür-haşmet soñ ifâdesini daha gür bir sesle söyleyerek mevķi’-i hiṭâbetden çekildiğini işrâb için ḥayvânıñ dizginini çekerek iki haṭve kadar geriye çekildi, başını saĝındaki büleğâ-yı ‘Arab’a çevirerek hafifce egdi.

Evlâd-ı ‘Arab’ıñ haṭib-i eşheri Kûs bin Sâ’ide râķib olduğđ kızıl deveyi ileriye sürdi şu nuṭṭı bi’l-irticâl îrâd itdi:

“Ey nâs!

Beşeriyetiñ aldığı istihâleyi görüñüz ve ‘ibret alıñız. Bir taraftan kemâlden, tekâmülden bahş idiliyor, dîger taraftan [10] ḥuķûķa, mefâḥir-i mâziyyeye karşı nice mübâlâtsizlikler gösteriliyor. İnsâniyyetiñ vücûdlarıyla iftilhâr itdiği ba’zı e’âzımıñ inâyetleriyle hey’et-i beşeriyeye tenevvür itmiş ve şöḥret ü mevcûdiyyet kazanmışdır. Ensâl-i aḥîreniñ vazîfesi bu e’âzıma karşı

îfâya mecbûr oldukları ta'zîmât u tebcîlâtı anlarıñ mensûbîni hakkında 'arz u irâ'e itmek olsa gerekdir. Nisbet-i milliyye ve vaṭaniyye dünyâdaki nisbetleriñ eñ büyüklerindedir. Bugün şu sâha-i feşâhati feyz-i belâgat ile şereflendiren zât-ı 'âlî-kıymet beşeriyetiñ vücûduyla iftîhâr itdiği birinci sınıf e'âzımdandır. Tefekkür idîñiz ki insâniyyet bugünkü hâle gelinceye kadar ne mertebe dâlâlet ve mezâlîme ma'rûz kaldı? Kendisinde biraz kudret ve şevket gören hükmdârlar teba'asına, insânlara karşı olmadık fenâlıklar îkâ' iderler ve feth itdikleri bilâd-ı ma'mûreyi harâbe-zâra beñzetirler idi. Faṭaṭ huzûrunda bulunmakla müşerref olduğumuz bu 'ulvî nâdire-i hilkat -o kabîl 'âdât-ı sakîmeniñ hüküm-fermâ olduğu bir zamânda yetiştiği hâlde- şemşîr-i kahramânânesiyle kabza-i tasarrufuna geçirdiği kişverleriñ bir taraftan -muḥakkar görülecek hâl ü vaz'daki- feylesoflarını bile tebcîl eyliyor ve dîger taraftan 'ilm ü 'irfân u 'umrânını istikmâle çalışıyor idi. Hele fezâ'il-i ahlâkiyyesi dâ'imâ mevki'-i büleñde muḥâfaza eylemiştir. Nesli-aḥîr bu büyük zâtıñ kavmini ve vaṭanını târ u mâr idiyor, [11] hürriyet-i milliyyeden mahrûm bırakıyor. Şu hâl kendisi hakkında gösterilmesi lâzım gelen hürmete kaṭ'iyyen muḥâlifdir. Gerçi evvelce de söylemiş olduğum vech üzere ulûhiyyet iddî'âsıyla teba'asını ezüp kıran Şeddâd'ın vaṭanı ve mü'essesâtını bugün kilâb şenlendirebilir ve 'aynı mezâlîme kalkışan Fir'avn'ın mülki devren ba'de'd-devr ihtirâşât-ı siyâsiyyeye âmâcğâh olabilir. Bunda fıtratıñ bir hikmet-i hafiiyyesi vardır. Faṭaṭ bu aḥsen-i takvîmi yetiştiren bir vaṭan hiçbir zamân böyle ḥakâretlere lâyıḳ degildir. Zâten fıtrat da bunu lâyıḳ görmez.

Ey ḥaşmet ü feşâhat şâhibi cihân-gîr!

Emîn oluñuz! Eşref-i maḥlûkât olan insânlar zâten seniyye-i tâcdârîleriñ beşeriyete baḥş buyurdıkları fezâ'ili inkâr idemeyecekler ve şeref ü ḥuḳûḳ-ı ḥaşmetânelerine karşı îkâ'a cür'et idilen taşaddiyâta iğmâz-ı 'ayn eylemeyeceklerdir. Taraf-ı cihân-gîrânelerinden istilâ buyurulan memâlikiñ nâm-ı 'ulviyyet-ittisâm-ı tâcdârîlerine nisbeti bâkî olduğu gibi Makidonya'nın nisbet-i fi'liyyesi de ebedîdir. Hey'et-i beşeriyeye yine kendi cinslerinden yetişmiş olan nâdire-i hilkatden istinâre itdikleri şerefiñ ḥakḳ-ı şükranını edâ itmek vazîfesiyle mükellef olduklarını der-hâṭır idecekler ve unutmayacaklardır. Mübeccel vaṭanıñız rehâ bulacak ve zât-ı seniyye-i cihân-gîrânelerine nisbetini bir istiklâl-i tâmmе ile gösterecektir.

[12] Ey büleğâ-yı 'Arab!

Kavmiyyetimize şeref viren belâgatiñ menşe'i olan şu sâha-i feyzdârı müşerref kırup vaṭan-ı mu'azzeziniñ istiḥşâl-i sa'âdeti için cihân-ı medeniyyete ḥiṭâb buyuran cihân-gîr-i nâm-dârıñ müfriṭ bir vaṭan-perver ihtisâsıyla meşhûn bulunan şu ḥiṭâbe-i belîğâsınıñ -muḥtevî olduğu maḳâşid-i 'ulviyyeyi tebcîlen- mu'allâkâtıñ yanına ta'lîki size teklîf iderim."

Bu teklîf-i muşîb büleğâ-yı 'Arab tarafından mütteḥiden ve müttefikten "ṭayyib, yastahil"³ şadâlarıyla kabûl idildi. Artık esb-süvârlar ve hecîn-süvârlar hep indiler, bineklerini ma'iyyetlerine virdiler. Bu ḥavâlîde şiddet-i harâret-i şemse karşı yegâne ilticâğâh olan büyük taşlarıñ gölgeli tarafları câ-be-câ işğâl idildi. Yine böyle büyük bir bazalt yığınıñ cihet-i şimâliyesine kıymetdâr kilimler, ḥalılar serildi, bir de müzeyyen hecîn şidâdı (egeri) getirildi. Vuḳû' bulan 'arz u teklîf üzerine İskender-i Kebîr bu şidâda ṭayanarak oturdu. Büleğâ ve fuşâḥâ-yı 'Arab sağ tarafında yer aldılar. Cihân-gîriñ ḥuṭbesini zabṭ u tahrîr iden hey'et bu ḥiṭâbeyi kalın ve uzun iki kâğıda ayrı ayrı iki nüşâ yazmış oldukları hâlde bu ešnâda getirdiler. İmrî'ül-Kays hemân yerinden fırladı, "Müsâ'ade buyurulur ise kendi elimle ta'lîḳ ideyim." dedi. İskender-i Kebîr ayağa kalkarak beyân-ı teşekkür eyledi. Kâğıdlardan biri [13] İmrî'ül-Kays'a dîgeri İskender-i Kebîr'e taḳdîm kılındı. Re'îsü'l-büleğâ-yı 'Arab, elli altmış adım yürüdü, bir i'tinâ-yı maḥşûş ile ṭıtdığı ḥiṭâbe-nâmeyi zıllında oturulan bazalt yığınıñ Ka'be-i Mu'azzama'ya müteveccih ğarb cebhesindeki dîger mu'allâkâtıñ yanına aşdı. Sûḳda (pazarda) bulunan ahâlî fevc-â-fevc gelüp ḥiṭâbeyi okumağa ve okuyup da mevki'-i ta'lîki dîger bir cemâ'ate bırakanlar

³ "Güzel, yaraşır!"

şurada burada kümeler teşkil itmeğe başladılar. Her kümede bulunan evlâd-ı ‘Arab, boyunlarına aşılı kılınçlarına tayanarak içlerinden bu hutbedeki maşad-ı mu‘azzezi teşrih iden bir şeyhiñ, bir bedevîniñ ikinci bir hitâbesini diñliyorlar ve ara sıra başlarını çevirip hükmdârânıñ ser-firâz-ı şevket ü ‘adâleti olan İskender-i Kebîr'e kemâl-i taqdîr ile bakıyorlar idi.

Hem hitâbeyi hâfızama almak hem de bedeviyân-ı ‘Arab'ın şâyân-ı hürmet olan ahvâl-i rûhiyyelerini tedkik itmek üzere İskender-i Kebîr'in huzûrundan uzaklaşarak maħall-i ta'likde bulunuyor idim. Bu eşnâda delilim olan karîn-i İskender zâtıñ serî' adımlarla baña togru geldiğini gördüm. Mûmâ ileyh yaklaştı ve “Hakanımız sizi istiyorlar.” didi. Ta'accüb itdim ve “Beni nereden tanıyorlar?” diye şordum. “Efendimiz hitâbe-i hümâyûnlarını berây-ı tevdîf burada bulunan nesl-i ahîrden bir zât bulmaκlığını fermân buyurdılar ben de sizi tavşiyeye itdim.” cevâbıyla izâh-ı [14] keyfiyyet eyledi. Hemân delilimiñ refâkatiyle bazalt yığınıniñ cebhe-i şimâliyesinde dehât-ı ‘Arab'la birlikde oturmakta bulunan İskender-i Kebîr'in huzûrına varup ‘askerce resm-i ta'zîm ile şurdum. Müşârün ileyh ol emrde aşl-ı memleketimi şordılar. Kafkasyalı oldığımı ‘arz eyledim. “Oh! Baña ve Makidonya'ya bî-şaraf, Avrupa ve Asya'nıñ eñ nezih hissiyâtıyla müteħassis, kadîm, hür, feyzdâr bir memleket evlâdı.” buyurdılar. Bunu müte'akib İskender-i Kebîr ayağa kalkdı. Meclisinde bulunanlar da kendisine teba'iyet eylediler. Müşârün ileyh sağ elinde tuttuğı hitâbe tomarını uzatarak “Ey fıtraten hür olan Kafkasya'nıñ nesl-i ahîrine mensûb evlâdı! Bugün şu mevki'-i mübeccelde söylediğim sözleriñ muħarrer bulunduğı şu tomarı saña teslim idiyorum bunu ve bunda münderic nuḡkûñ hîn-i îrâdındaki kâffe-i taħassüsâtıñı nesl-i ahîre tevdîf ve teblîğ it. Fazîlet-i insâniyye ve milliyeyi göster.” buyurdılar. Tomarı kemâl-i ta'zîm ile aldıktan sonra muḡabeleten îrâd itdiğim “Meslegime intisâbım ânından beri iktidâr-ı ‘askerisine hayrân ve meftûn olduğım zât-ı hazret-i tâcdârîleriniñ emr ü maşad-ı mu‘azzezlerini infâz için hayâtımı meydâna koyarak çalışacağım.” sözünü hemân ikmâl itmek üzere idim ki bir ses beni îkâz itdi. Meger ordugâhımıza mücâvir [15] bir maħalde bulunan ve vechen halîfe-i evvel-i ‘Osmâniyân Sultân Selîm-i kadîme pek şebîh olan fırkamız kumandanı beni istiyor imiş. Tomarı tutmuş olduğım sağ elim şıķı şıķıya yumulmuş bulunuyordu.

Bu H'âb-nâme ne Veysi'niñki gibi uşûl-i verâseti degiştiginden nâşî mükedder ve müte'ellim bulunan bir hükmdârı tesellî için tahayyül ve ne de Pertev Paşa'nıñki gibi bir cem'iyet-i dâllenin tesvîlâtından hem-cinslerini taħlîş için taşavvur idilmiştir, maħz-ı haḡikatdir.

Mevsim-i haccın menâsikiyle, merâsimiyle uğraşmak meşguliyyeti Mekke-i Mükerrreme'de taħrîrine başlamış olduğım bu H'âb-nâme'niñ ikmâline mâni' olmuş idi. Tâ'if'e mu'âvedetden sonra kemâl-i ihtimâmla ta'ḡibine mecbûr olduğım vazâ'if-i ‘askeriyye başka bir vâdide çalışmağa imkân bırakmıyordu.

Sûku'l-'Ukâz'daki tevdîf'in vukû'undan beri iki buçuk mâhdan fazla bir zamân geçmiş idi. Şaferü'l-hayruñ on dördüncü gicesi İskender-i Kebîr beyâz keten bir elbise giymiş olduğı hâlde galabalık bir maħalde tecellî itdi. Ve hiç bir söz söylemeksizin ma'nîdâr bir şûretde yüzime bakdı, kendisine müteveccih bulunan şol kulağımı çekdi, yanımdan geçdi gitdi. Cân acısıyla uyandım ve bu zâtıñ rûhen beni ta'ḡib itmekde olduğına kanâ'at getirerek [16] eñ ufaḡ istirâhat zamânlarımı taħşîş ile H'âb-nâme'yi ikmâle başladım. Ve bir refîḡ-i muħteremimiñ “hayru'l-birrü ‘âciletün”⁴ tavşiyesi üzerine isti'câl itdim.

19 Şaferü'l-hayr Sene 332, 3 Kânûn-ı Şânî Sene 329

A'cez-i 'ibâd-ı Ma'bûdü'l-kerîm

Şoħumî Ma'an

Maħmûd Nedîm

⁴ “Hayırlı ameller işlemede acele edin.” İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte, C. 1, Akçağ Yay., Ankara tsz., s. 330; C. 13, s. 230; C. 17, s. 568. Bu ifade farklı hadislerde farklı lafızlarla geçmektedir.

Ṭâ'if

[19] Hîṭâbenîñ Şûret-i Mütercemesi

Ey devr-i istîlâmın yigirmi üçüncü 'aşrında gelen Avrupalılar! Vaṭanım ve mülk-i mevrûsum Makidonya'da hayli zamândan beri cereyân iden aḥvâl-i mü'essefiniñ aḥîren kesb itdiği hâl-i tezebzûb şabr u sükûnumu tüketti, artık ey Avrupalılar size kaç'î bir hîṭâbede bulunmağa mecbûr itdi.

'İlm ü ma'rifet ile saṭvet ü celâdetden hangisiniñ yek-dîgerine mütefevviḳ olduğunu elbette düşünenleriñiz çokdur. 'İlm ü ma'rifete karşı hürmetim taḥşîl-i 'ulûm huşûşundaki ihtimâmımla müberhendir.

Façaṭ saṭvet ü celâdetsiz 'ilm ü ma'rifet hiç bir zamân mazhar-ı ḥimâyet olamayacak ve devâm idemeyecektir. Nitekim saṭvet ü celâdetden tecerrüd itmiş Asur, Mısr-ı Qadîm, Endülüs memâlikindeki 'ilm ü ma'rifet beḳâ bulamamışdır. Ben dünyâya geldiğim zamân Yunanistân'da 'ilm ü ma'rifete büyük bir meyelân vardı. Façaṭ Avrupa'nıñ menba'-ı 'ilm ü ma'rifeti olan Yunanistân, mevcûdiyyetini ve saṭvetini çokdan gâ'ib itmiş idi. Daha toğrusı Avrupa'da benim zamânıma kadar mütecâvizâne bir saṭvet [20] ü celâdet irâ'e idilememiş idi. Gerçi Yunanlılar Asya-yı Şuğrâ'da ba'zı mertebe-i istimlâkâtde bulunmuşlar idi. Façaṭ bu istimlâk âşâr-ı şevket ü saṭvetle vukû'a gelmemiş belki bâzergâncasına vâki' olmuşdur ki pek az zamân soñra Asya saṭveti oraları istirdâd itdi. Hattâ Truva seferi hakkında 'aşrlardan beri temâdî iden tefâhürüñ sebebi ise bu sefercigiñ Avrupa'dan Asya'ya karşı ilk ve yegâne bir tecâvüz-i saṭvetkârâne olmasıdır.

Makidonya taḥtına geçdiğim zamân -öteden beri düşündüğüm vechle- Avrupa'yı kaplamış olan 'aciz ü meskeneti kaldırmak ve Avrupa'ya bir mevcûdiyyet kazandırmak 'azmine düşdüm. Gerçi Makidonyalılarda 'azm ü metânet var idi, façaṭ onların teşebbüs idecekleri işiñ büyüklüğü nisbetinde mevcûdları yok idi. Yunanlıları taḥt-ı hükümüne alıp Asya'ya toğru yürüdüm. Avrupalılara şerefler, mefâhirler kazandırdım. Anları hem Asya'ya ve Afrika'ya hâkim itdim hem de birçok menâbi'-i şervetle ma'lûmâtdâr kıldım. Bunlardan başka âtiyen birçok keşfiyyât ü te'sisâta ve birçok kahramânlıklara sebep ve nümüne olacak efkâr-ı metîne ve ḥaşâ'iş-i şehîmeyi Avrupalılara telkîn itdim. Sipiyonlar, Sezarlar, Oktavlar, hep Makidonya'yı ve beni taklîd itdiler de Roma cihân-gîrligini vücûda getirdiler. Roma cihân-gîrligiyle iftiḥâr iden Avrupalılar evvel emrde Makidonya'yı ve beni der-hâṭır itmelidirler!..

[21] Benim Avrupalılara vücûdını, medeniyetini ve şervetini tanıtdırdığım Hindistân'ı bulmak için değil midir ki Vasco dö Gama, Ümid Burnı'nı ve Hristof Kolomb, Amerika'yı keşf itdi? Ümid Burnı ve Hind şervetiyle müteneffî' olan ve Amerika mevcûdiyyeti ve medeniyeti ile iftiḥâr iden kavmler, evvel emrde Makidonya'yı ve beni der-hâṭır itmelidirler!..

Fransa taḥtına yüzlerce kral câlis oldu. Façaṭ bunlardan hangisi Fransız saṭvet ü şevketini şarka ve şimâle götürdi? Yalnız, benim rûḥ-ı beḳâ-pezîrim kendi rûḥuna nüfûz itmiş olan Napolyon'dur ki Fransızlara bi-haḳkın şeref-âver bir mevcûdiyyet-i milliyeye kazandırdı. Napolyon'uñ şeref ü şevketiyle vâyedâr olan milliyet-perver Fransızlar evvel emrde Makidonya'yı ve beni der-hâṭır itmelidirler!..

Ben câlis-i evreng-i salṭanat olduğum zamân kendimden evvel gelmiş geçmiş hükmdârân miyânında -Anatoli ve Trakya'ya 'adî bir meşiyet-i 'askeriyye icrâ iden Fir'avn İkinci Ramsis'den başka- üç kıṭ'a arza şâhib olmak şerefini iktisâb itmiş hiçbir zât zuḥur itmemiş idi. Binâen 'aleyh ezmine-i müte'ahhire hükmdârlık şevket ü ḥaşmetinde her ne dürlü 'azamet nümâyân oldu ise kâffesini ilk def'a meydâna koyan ben oldum, kâffesine ben mişâl oldum. Benden soñra baña imtişâl iden şevketlileriñ eñ büyüğü [22] Sezar ve ba'de Ogüst idi. Sezar'a nisbetle "Kayzer" ve "Şar" 'unvânlarını taşıyan ve şevket ü celâdetlerini "Ogüst" şıfatıyla tavşîf itdiren meslekdaşım

tâcdârlar, bu ‘unvânların zevk-i şerefiyle kâm-yâb ve mütefahhîr olurlar iken Makidonya'yı ve beni der-hâtır itmelidirler!..

Her millet ordusunun intizam u kemâliyle iftihâr idiyor ve ba'zı milletler de iftihârı bi-hakkın ifrâta vardiıyor. Faķaķ o orduların esâsını kıuran hükmdârlar ve ceneraller hep Makidonya ordusunu ve benim uşûlümi taķlîd itdiler. Binâen ‘aleyh beķâ ve sa‘âdetini ordusuna ‘aķf iden milletler evvel emrde Makidonya'yı ve beni der-hâtır itmelidirler!..

Faķaķ te'essüf iderim ki Avrupa'da medeniyyet te'eyyüd idüp hiss-i taķdîr uyandırdıķdan soñra dağı Avrupalılar Makidonya'nın elťâfını der-hâtır itmediler. Biñ sekiz yüz yigirmi toķuzda (1829) Yunanistân-ı kadîmiñ ihyâ-yı hâtırasına ‘azm ve teşebbüs iden Avrupa efkâr-ı ‘umûmiyyesi, Makidonya'yı aslâ hâtırta getirmedir. Añlaşılın Avrupa efkâr-ı ‘umûmiyyesi, saķvet ü celâdetden ziyâde şî'r ü sevdâya mütemâyil bulunuyor.

Vâķı'a Avrupa baña nisbeti iddi'â idilen hâcer-pârelere büyük büyük kıymetler taķdîr itmek şûretiyle şahşıma bir hürmet göstermek istiyor. Faķaķ taşlarla hiç münâsebetim yokdur. Benim şahşıyyetim, [23] nâmım taşlarla degil vaķanımla, vaķandaşlarımla ta'yîn itmişdir ve anların beķâsıyla beķâ bulur.

Birçok hükümetler hârblerde ecnebi ücretli ‘asker ve üserâ ve aķvâm-ı maħkûme istiħdâm itdikleri hâlde, hiçbiri o ‘askere nisbetle ‘unvân taķınmamışdır. Benim Yunanistân'ı taħt-ı hükümüme aldıķdan soñra “Yunanlıların baş kıumandanı” ‘unvânını taķınmış olmaklığım şî'f Yunanlıların ta'yîb-i hâtırı için bir ‘ulüvv-i cenâb eşeridir. Böyle bir ‘unvân benim Yunaniyü'l-aşl oldığıma dâ'ir bir fikr ü kıanâ'at viremez. Beni bir vaķan yetişdirdi ki o da Makidonya'dır. Binâen ‘aleyh baña Makidonya'dan yakın bir menşûbuñ bulunması müstaħıldür. Makidonyalıların ‘ırķen de Yunanlılar ile birleşmedikleri erbâb-ı tedķîķ nazârında pek ‘ayândır. Makidonya benim mülk-i mevrûşumdur, menba‘-ı feyz ü saķvetim maşdar-ı şevket ü celâdetimdir, Avrupa'nın faħr u şerefi ve maħzar-ı sa‘âdetidir.

Makidonya senelerden beri hayât-ı istiķlâl-kârîsiyle uğraşdı da hiçbir tarafından bir mu‘âvenet-i hâtır-şinâsâne göremedi, nihâyet ba'zı aķvâmın dendân-ı hârişine kıurbân oldu.

Makidonya'nın Asyalıların taħt-ı hükümünde bulunması Avrupalılar için şâyân-ı mülâhaza bir hâlet idi. Faķaķ Yunanistân'a tâbi‘ olması ise benim rûhumı ta'zîb ü iğzâb ider. Çünkü bir mülk muvaķķat bir zamân için yabancı bir kıavmiñ taħt-ı hükümüne girebilir, [24] faķaķ taħt-ı ra'iyetindeki bir kıavmiñ hükmi altında yaşayamaz. Bundan soñra Makidonya ‘ale'd-devâm âmâcgâh-ı ihtirâşât-ı siyâsiyye olup kıalamaz. Bâ-huşûş havâriyyûnuñ tâbi‘-i efdâl ü erşedi Pavluş'un dûĉâr-ı hâķâret olarak ilticâ itdiği muķaddes vaķanımla, müşârün ileyhi taħķîr ü tezlîl idenlerin mâlikânesi olamaz.

Makidonya'nın sa‘âdeti, Makidonya'nın istiķlâli benim emelim ve şerefimdir. Avrupa efkâr-ı ‘umûmiyyesi benim nâmıma ve şerefime, Makidonya'nın şeref-i mâzîsine hürmet ve ri'âyet itmelidir. Yoksa Avrupalıları ma‘âliyyâta hürmetkârlık hissinden tecerrüd itmiş câhil bir kıâfile-i beşer olmakla ithâm eylerim.

Tamâm.

اسکندر کبیر سوق العکاظده

İskender-i Kebîr Sûku'l-Ukâz'da

İskender-i Kebîr Arapları Selamlarken

Kaynakça

- AKBAŞ, Onur (2012), Mustafa Reşit'in Müntehabât-ı Cedîde İsimli Antolojisinin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- AKSOYAK, İsmail (2021), "İntisâbü'l-mülûk / Hâb-nâme / Vâkı'a-nâme", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü TEES, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/intisabul-muluk-hab-name-vaki-a-name> (30.07.2022).
- ALTUN, Mustafa (2011), *Hâb-nâme-i Veysi*, İstanbul: MVT Yay.
- ARSLAN, Mehmet-AKSOYAK, İ. Hakkı (1994), *Haşmet Külliyyatı, Dîvân, Senedü'ş-şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sûr-nâme), İntisâbü'l-mülûk (Hâb-nâme)*, Sivas: Dilek Matbaası.
- ASMA, Çetin (2007), "Maanzade Mahmut Bey ve Bartın Gazetesi'nde Yazdığı Yazılar Hakkında", *Müteferrika*, 32, 273-6.
- AVLAN, Türkân (2014), "Devrinden Seyrine Sultan III. Murad'ın Kitâbü'l-Menâmât'taki Mektuplarına Dair Bazı Tespitler", *FSM İlmî Araştırmalar*, 3, 27-60.
- AYAN, Tamer (2005), "Osmanlılarda Habname Tarzı Basılmış İlk Masonik Eser (1872) ve Edhem Pertev Paşa", *Mimar Sinan*, 137, 39-56.
- AZİZOVA, Elnure (2012), "Ukâz", *İslam Ansiklopedisi*, 42, İstanbul: TDV Yay., 61-2.
- Bursalı Mehmed Tahir (2016), *Osmanlı Müellifleri*, 2, haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara: TÜBA Yay.
- BÜYÜKADA, Merve (2022), "Hâb-nâme ve Lâhikası (Pertev Paşa)", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü TEES, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hab-name-ve-lahikasi-pertev-pasa> (01.08.2022).
- ÇALDAK, Süleyman (2022), "Hâb-nâme (Veysi)", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü TEES, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hab-name-veysi> (30.07.2022).
- DERYAN, Hayriye (1961), *Habnâme-i Veysi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- DIĞIROĞLU, Filiz (2007), "Samsun Hatıraları ve Maanzâde Mahmud Nedim Bey", *Müteferrika*, 31, 95-129.
- FELEK, Özgen (2014), *Kitâbü'l-Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- GÜNAY, Vehbi (2010), "Osmanlı Nasihat ve İslahatnâme Geleneğinde Veysi ve Hâbnâme'sinin Yeri", *Perspectives on Ottoman Studies*, CIEPO 2008, ed. Ekrem Čaučević-Nenad Moačanin-Vjeran Kursar, Berlin: Verlag, 303-15.
- GÜREL, Nazlı Rânâ (2004), *İbrahim Edhem Paşa, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Ankara: Berikan Yay.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet (2013), "Yunanistan (Tarih)", *İslam Ansiklopedisi*, 43, İstanbul: TDV Yay., 586-95.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal (1999), *Son Asır Türk Şairleri*, IV, haz. İbrahim Baştuğ, Ankara: AKM Yay.
- KAFADAR, Cemal (1994), *Asiye Hatun Rüya Mektupları*, İstanbul: Oğlak Yay.
- KAPAR, Mehmet Ali (2002), "Kus b. Sâide", *İslam Ansiklopedisi*, 26, Ankara: TDV Yay., 460.
- KARA, İsmail (haz.) (2004), *Hilafet Risâleleri*, II. Meşrutiyet Devri, 4, İstanbul: Klasik Yay.
- KUMRU, Coşkun (2021), "Mahmud Nedim Maan'ın 'Rus Çarlığı'nın Enkazı Üzerinde' İsimli Risalesine Dair Bir İnceleme", *International Asian Congress on Contemporary Sciences V Full Texts Book*, ed. Meftun İsmayılov, İksad Publications, 490-6.
- ÖZALP, N. Ahmet (2018), *Asiye Hatun Rüya Mektupları*, İstanbul: Büyüyen Ay Yay.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan (1989), *Türk Edebiyatında Siyasi Rüya*, Ankara: Akçağ Yay.
- SALİMZYANOVA, F. A. (1976), *Veysi-Hab-name (Kniga Snovideniya)*, Moscow.
- SAVRAN, Ahmet (2000), "İmruülkays b. Hucr", *İslam Ansiklopedisi*, 22, İstanbul: TDV Yay., 237-8.
- ŞEN, Ahmet Tunç (2008), *The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysi and His Habname*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

- YILDIRIM, İsmail (2016), "Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîf'i", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/43, 505-12.
- YILMAZ, Ömer (2019), "Üsküplü Halvetî Asiye Hatun'un Rüyâ Defterinin Tasavvufî Açıdan Değerlendirilmesi", Yitik Hafızanın Peşinde Üsküp Konuşmaları, ed. Mehmet Dursun Erdem-Necip Fazıl Kurt-Özcan Güngör, Ankara: Pruva Yay., 283-315.
- ZAVOTÇU, Gencay (2007), Türk Edebiyatı'nda Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi, Kocaeli: Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı Yay.
- ZAVOTÇU, Gencay (2022), "Risâle-i Hâbiyye (Fuâdî)", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü TEES, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-i-habiyye-fuadi> (20.07.2022).